

Europski sustavi plaćanje

Polanec, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:940994>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-06**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
„Dr. Mijo Mirković“

Ana Polanec

EUROPSKI SUSTAVI PLAĆANJA

Diplomski rad

Pula, 2024.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
„Dr. Mijo Mirković“

Ana Polanec
EUROPSKI SUSTAVI PLAĆANJA
Diplomski rad

JMBAG: 0303081204, redoviti student

Studijski smjer: Financijski management

Predmet: Financijski sustav EU

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Ekonomija

Znanstvena grana: Financije

Mentorica: Prof. dr. sc. Marta Božina Beroš

Pula, rujan, 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za magistra _____ ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom _____

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. PLATNI PROMET I PLATNA STRUKTURA EUROPSKE UNIJE	4
2.1. OSNOVNO O PLATNIM SUSTAVIMA I PLATNIM INSTRUMENTIMA	4
2.2. VRSTE PLAĆANJA	6
2.3. RAZVOJ SUSTAVA PLAĆANJA U EUROPSKOJ UNIJI	9
2.4. RAZVOJ PLATNE STRUKTURE EUROPSKE UNIJE	17
2.5. STATISTIČKI PREGLED SUSTAVA PLAĆANJA	31
2.6. ULOGA EUROSUSTAVA U KONTEKSTU TARGET 2	34
3. REGULATORNI OKVIR PLATNOG PROMETA EUROPSKE UNIJE	37
3.2. TEMELJNI REGULATORNI AKTI PLATNOG PROMETA EUROPSKE UNIJE 37	
3.3. OSTALI REGULATORNI AKTI	41
4. NADZOR SUSTAVA VELIKIH PLAĆANJA U EU	45
4.2. KONTROLA I NADZOR PLATNOG PROMETA EUROPSKE UNIJE	45
4.3. UREDBA EUROPSKE SREDIŠNJE BANKE O NADZORNIM ZAHTJEVIMA ZA SISTEMSKI VAŽNE PLATNE SUSTAVE	48
4. HRVATSKI SUSTAV PLAĆANJA PRIJE I NAKON PRELASKA NA EURO	50
4.1. O PLATNOM SUSTAVU REPUBLIKE HRVATSKE	50
4.2. ULOGA EURA U PLATNOM SUSTAVU HRVATSKE I DIGITALNA TRANSFORMACIJA PLATNOG SUSTAVA	57
5. ZAKLJUČAK	64
LITERATURA	67
POPIS SLIKA	73
POPIS TABLICA	74
POPIS GRAFIKONA	75
SAŽETAK	76
SUMMARY	77

1. UVOD

U suvremeno doba sustavi plaćanja razvijeniji su nego ikada do sada. Rezultat je to brojnih promjena koje su se dogodile na međunarodnoj razini i to ne samo u kontekstu financija već i ostalih područja gospodarstva. Kao rezultat toga dionicima je danas omogućeno vršiti plaćanja u svako vrijeme i na gotovo svakome mjestu. Na raspolaganju su razni oblici ili instrumenti plaćanja, koji omogućavaju kontinuirani nadzor i kontrolu platne transakcije, a samo plaćanje se provodi u nekoliko sekundi čime su poslovni procesi i ekonomski odnosi višestruko ubrzani ne na samo nacionalnoj ili regionalnoj već na međunarodnoj razini.

Europski sustavi plaćanja, shvaćeni prije svega kao sustavi plaćanja država članica koje čine Europsku uniju (EU), do danas su prošli kroz radikalne i brojne promjene. Na njihov razvoj utjecala su ekonomska, socijalna, ali i razna druga zbivanja na razini država članica i EU kao cjeline. S obzirom na ove posljednje, recentniji primjer bio bi značajan utjecaj pandemije COVID-19 na modalitete plaćanja u EU, posebice eksponencijalan rast bezgotovinskih plaćanja diljem članica – čak i onih koje su desetljećima pokazivale veću sklonost građana prema gotovini.

Sustavi plaćanja u EU izvorno su stvoreni s ciljem zadovoljenja nacionalnih ekonomsko- pravnih potreba, a kasnije poprimaju složenije funkcije i osiguravaju brz i neometan tijek plaćanja po niskoj cijeni na cijelom području. Digitalizacija platnog prometa, sustava i instrumenata plaćanja podržana je snažnim razvojem napredne tehnologije, ali i znanja prikupljenog u institucijama platnog prometa i sustava, što utječe na preoblikovanje ukupne platne infrastrukture. Navedene promjene mogle su se primijeniti i pristupanju Hrvatske EU što je donijelo čitav niz promjena na razini gospodarstva, robno-novčanog prometa, kao i u financijama, te naposljetku društvenim navikama u svezi podmirjenja novčanih obveza i plaćanja. Ne začuđuje stoga da u godinama prije europskog članstva platni sustav Hrvatske postaje učinkovitiji, efikasniji, brži i pouzdaniji, a u recentnije doba sve više oslonjen na suvremene tehnologije i digitaliziran.

Istraživanja i poznavanje platnih sustava i njihova razvoja na razini EU doprinosi razumijevanju perspektiva razvoja platnog prometa, platnih transakcija i mehanizama, a s time i razvoja europskog gospodarstva općenito, kao i dublje razumijevanje platnim običajima građana na razini pojedinih država članica, te napokon, razumijevanje trendova u sustavima plaćanja. Za potrebe razumijevanja i istraživanja ove tematike važno je poznavanje nekih ključnih termina poput europodručja ili Eurosustava, digitalne transformacije ili digitalizacije plaćanja, platnih sustava te sličnih srodnih pojmova. Upravo se o ovim i sličnim terminima raspravlja u ovome radu. Cilj je pri tome ukazati kako je uvođenje eura kao jedinstvene valute plaćanja u EU jedan od krucijalnih povijesnih događaja koji je utjecao na digitalnu transformaciju i modernizaciju platnih sustava i instrumenata plaćanja u odabranim državama članicama europodručja ali i šire, odnosno utjecao je na daljnji razvoj sustava plaćanja u cijeloj EU.

Slijedom navedenog, predmet istraživanja ovog diplomskog rada jesu sustavi i instrumenti plaćanja na razini EU, kao nadnacionalne tvorevine. U tom smislu misli se na razradu institucionalnog okvira europskog platnog sustava te instrumenata i mehanizama koji omogućavaju ekonomskim subjektima u realnom vremenu izvršavanje platnih transakcija. Posebna pažnja posvećena je digitalnoj transformaciji, kao i značaju Jedinstvenog područja plaćanja u eurima ili „SEPA“ (eng. Single Euro Payments Area), te jedinstvenog euro -sustava velikih plaćanja ili „TARGET“ (eng. Trans-European Automated RealTime Gross Settlement Express Transfer System) sustava. Cilj rada je provesti i detaljnije istraživanje problematike razvoja platnih sustava, instrumenata i mehanizama također na razini Republike Hrvatske, kao nove države članice Europske unije. Pri tome se analiziraju platni sustav prije i nakon ekonomskog integriranja ove države.

Rad se sastoji od četiri poglavlja, pored uvoda i zaključka. U prvome poglavlju daje se opsežniji uvod u samu problematiku rada. Primarno se definiraju osnovni termini i pojmovi u svezi ove problematike. Misli se na definiranje platnog sustava, platnih instrumenata i vrsta plaćanja. Slijede analiza historijskog razvoja platnog prometa EU, kao i platne strukture ove nadnacionalne tvorevine. U narednom se poglavlju govori o regulatornom okviru platnog prometa EU. Analiziraju se temeljni i dodatni regulatorni akti. Slijedi poglavlje o nadzoru sustava velikih plaćanja u EU. Posebno se istražuju

kontrola i nadzor platnog prometa, te Uredba Europske središnje banke o nadzornim zahtjevima za sistemski važne platne sustave. U poglavlju prije zaključka na sličan način se pristupa analizi platnog prometa Hrvatske. Nakon analize historijskog razvoja, slijedi rasprava o osnovnim specifičnostima platnog prometa ove države, kao i promjenama koje nastupaju u novije vrijeme, posebice od uvođenja eura kao jedinstvene valute plaćanja.

Za potrebe istraživanja korištene su metoda analize i sinteze, induktivno-deduktivna metoda, metoda komparacije i metoda apstrakcije. Također, poslužile su i metoda studije slučaja, metoda kritičkog promišljanja i zaključivanja autora rada, te metoda deskripcije.

2. PLATNI PROMET I PLATNA STRUKTURA EUROPSKE UNIJE

Predmetno poglavlje posvećeno je analizi platnog sustava na razini EU, točnije europodručja. U svrhu analize ove problematike važno je obraditi neke od temeljnih pojmova poput Eurosustava, Europske središnje banke i regulatornog okvira pojedinih segmenata ili područja. Posebno se ukazuje na kompleksnost samog okvira i dosljednost temeljnim strateškim ciljevima, čime se kasnije nastoji argumentirati kako platni sustavi imaju korespondentnost s temeljnim ekonomskim razvojnim ciljevima i postignutim rezultatima.

Platni sustav EU vrlo je kompleksan i razvijen. Njegovoj stabilnosti, efikasnosti i učinkovitosti posvećuju se vidljivi naponi, regulatorno-ekonomska sredstva i vrijeme dionika javnih što je i opravdano s obzirom o učinkovitom i pouzdanom platnom sustavu (instrumentima, transakcijama i mehanizmima) ovisi učinkovitost i pouzdanost gospodarskih odnosa i financijskih prilika, pa s time i ukupni ekonomski rezultati EU, ekonomska snaga i s njome povezani učinci.

U ovom poglavlju razmatraju se i osnovni podaci Eurosustava, analiziraju se uloga i značaj Europske središnje banke, te se obrađuje regulatorni okvir predmetnog područja.

2.1. OSNOVNO O PLATNIM SUSTAVIMA I PLATNIM INSTRUMENTIMA

Gregurek i Vidaković (2013: 103) definiraju platni promet kao financijski krvotok nekog gospodarskog sustava. Točnije, platni promet predstavlja sveukupnost plaćanja između pravnih i fizičkih osoba u svrhu podmirenja novčanih tražbina i dugova. Ovisno o tome da li se plaćanja vrše između dionika unutar gospodarstva ili i izvan njihovih granica, platni promet dijeli se na domaći ili nacionalni i inozemni ili međunarodni. Organiziran je na način da osigurava sigurnu i učinkovitu upotrebu novca kao sredstvo plaćanja, te ga je moguće nadzirati i kontrolirati.

Platni promet se definira i kao obavljanje definiranih poslovnih naloga i poslovnih transakcija koje su podijeljene po kronološkom slijedu, počevši od otvaranja računa do

izvješćivanja o promjenama stanja na računima. Poslovi platnog prometa odnose se na otvaranje, vođenje i zatvaranje računa sudionika, vođenje registra računa sudionika, provjera ispravnosti i obrada naloga za plaćanje isplata i uplata gotovog novca, knjiženje transakcija na računima, slanje i primitak platnih transakcija u sustave za obračun međubankovnih plaćanja, izvješćivanje sudionika i imatelja računa o stanju i promjenama na računu, pohrana i čuvanje dokumentacije s podacima o platnom prometu (Gregurek, Vidaković, 2013: 103).

Platni promet se odvija posredstvom platnih sustava i platnih instrumenata. Platni sustavi i platni instrumenti omogućuju provedbu različitih oblika i vrsti platnih transakcija, ovisno o pravno-ekonomskim potrebama dionika koji sudjeluju u istima. Temeljna podjela instrumenata plaćanja je podjela na:

1. gotovinske, i
2. bezgotovinske instrumente plaćanja.

Slijedom toga ovisno o instrumentima koji se koriste, platni promet može biti gotovinski, negotovinski i obračunski.

Plaćanje gotovim novcem smatra se izravna predaja gotovine jedne osobe drugoj, uplata na račun kod ovlaštene organizacije za obavljanje platnog prometa i isplata u ovlaštenoj organizaciji (Gregorić I., 1995.) Bezgotovinsko plaćanje je prijenos sredstava s računa platitelja na račun primatelja. Pod obračunskim plaćanjem podrazumijeva se namira novčanih obveza i potraživanja između sudionika bez uporabe novca (Petrović, 2006., str 6.).

S druge strane, nakon pristupanja u Hrvatskoj se primjerice čitavi platni promet odvija preko tri osnovna platna sustava i to (Hrvatska narodna banka, 2023):

- TARGET-HR;
- EuroNKS;
- EuroNKSInst.

Platni promet je neizostavan je dio gospodarskog sustava na primjeru svake zemlje, a njegova je temeljna funkcija omogućavanje sigurne i učinkovite uporabe novca kao sredstva plaćanja, te izvršavanje bezgotovinskih platnih transakcija odnosno prijenos sredstava od platitelja primatelju plaćanja. Njegovo uspješno i sigurno funkcioniranje osobito je važno i za središnju banku, koja je odgovorna za funkcioniranje platnog prometa u zemlji kao i za cjelokupni financijski sustav i sve njegove sudionike. Uz

središnju banku, važnu ulogu u funkcioniranju platnog prometa imaju i agencije za financijski nadzor, regulatori platnog sustava, nacionalne agencije za kibernetičku sigurnost, međunarodne agencije, itd. Funkcioniranje platnog prometa u Republici Hrvatskoj uređeno je nizom zakona.

Vodeći među njima su: Zakon o platnom prometu (Narodne novine, NN66/2018), koji uređuje njegovo ukupno funkcioniranje, Zakon o elektroničkom novcu, Zakon o provedbi uredbi Europske unije iz područja platnog prometa, Zakon o konačnosti namire u platnim sustavima i sustavima za namiru financijskih instrumenata, itd.

2.2. VRSTE PLAĆANJA

Za plaćanje robe i usluga potrošačima u današnjici su dostupni različiti platni instrumenti. Oni se uglavnom dijele na gotovinske i bezgotovinske. Zahvaljujući napretku tehnologije u proteklom desetljeću pojavila su se nova sredstva plaćanja, posebice u segmentu bezgotovinskih instrumenata plaćanja. Nove usluge karakteriziraju inovativne funkcije poput digitalnih novčanika i beskontaktnog plaćanje.

Balteanu (2018: 47) u svom radu navodi kako je zahvaljujući globalizaciji poslovanja i slobodnom kretanju kapitala došlo do porasta broja i vrijednosti komercijalnih i financijskih transakcija, pri čemu je stvorena potreba za sustavima plaćanja koji osiguravaju siguran i učinkovit prijenos. Prijenos sredstava mogu izvršiti pružatelji platnih usluga, a to su kreditne institucije, institucije za elektronički novac i institucije za platni temeljem naloga za plaćanje poslanog putem instrumenata bezgotovinskog plaćanja.

Instrumenti bezgotovinskog plaćanja su (Balteanu, 2018: 49):

- *„Platne transakcije koje mogu biti debitne ili kreditne, ovisno o vrsti računa uz koji su vezane. Omogućuju plaćanja trgovcima i podizanje gotovine korištenjem bankomata;*
- *Izravna terećenja, zahtijevaju instrukcije koje je korisnik dao svojoj banci da izvrši redovita plaćanja na unaprijed utvrđen datum izravno sa svojih računa;*
- *Kreditni transferi; zahtijevaju instrukciju za plaćanje koju klijent (dužnik/kupac) daje svojoj banci za prijenos određenog iznosa novca na račun vjerovnika;*

- *Čekovi putem kojih osoba (trasat) daje upute svojoj banci da izvrši isplatu s određenog računa trećem korisniku, uz predočenje dokumenata;*
- *Instrumenti elektroničkog novca.“*

Platne kartice dijelimo na debitne i kreditne. Debitne kartice povlače novac izravno s tekućeg računa potrošača prilikom kupnje. Trgovac zatim šalje transakciju svojoj banci, a ona se prebacuje na račun trgovca. S druge strane, kreditne kartice omogućuju potrošačima da posude novac uz kreditnu liniju poznatu kao kreditni limit kartice.

Izravna terećenja instrument su plaćanja koji klijentima banaka (dužnicima) omogućuje plaćanje nakon autorizacije terećenja njihovog bankovnog računa, prethodno dane vjerovniku. Izravna zaduženja omogućuju bankovnim klijentima da izvrše sve vrste plaćanja koja proizlaze iz dugoročnih ili jednokratnih ugovora, na primjer osiguranja, rata stanarine ili kredita. Izravna terećenja također se mogu koristiti za jednokratna plaćanja, a za vjerovnike predstavljaju učinkovito sredstvo naplate (Moj bankar, 2020).

Kreditni transferi, čekovi i instrumenti elektroničkog novca predstavljaju ključne komponente modernog platnog prometa, omogućujući različite načine prijenosa sredstava između platitelja i primatelja plaćanja.

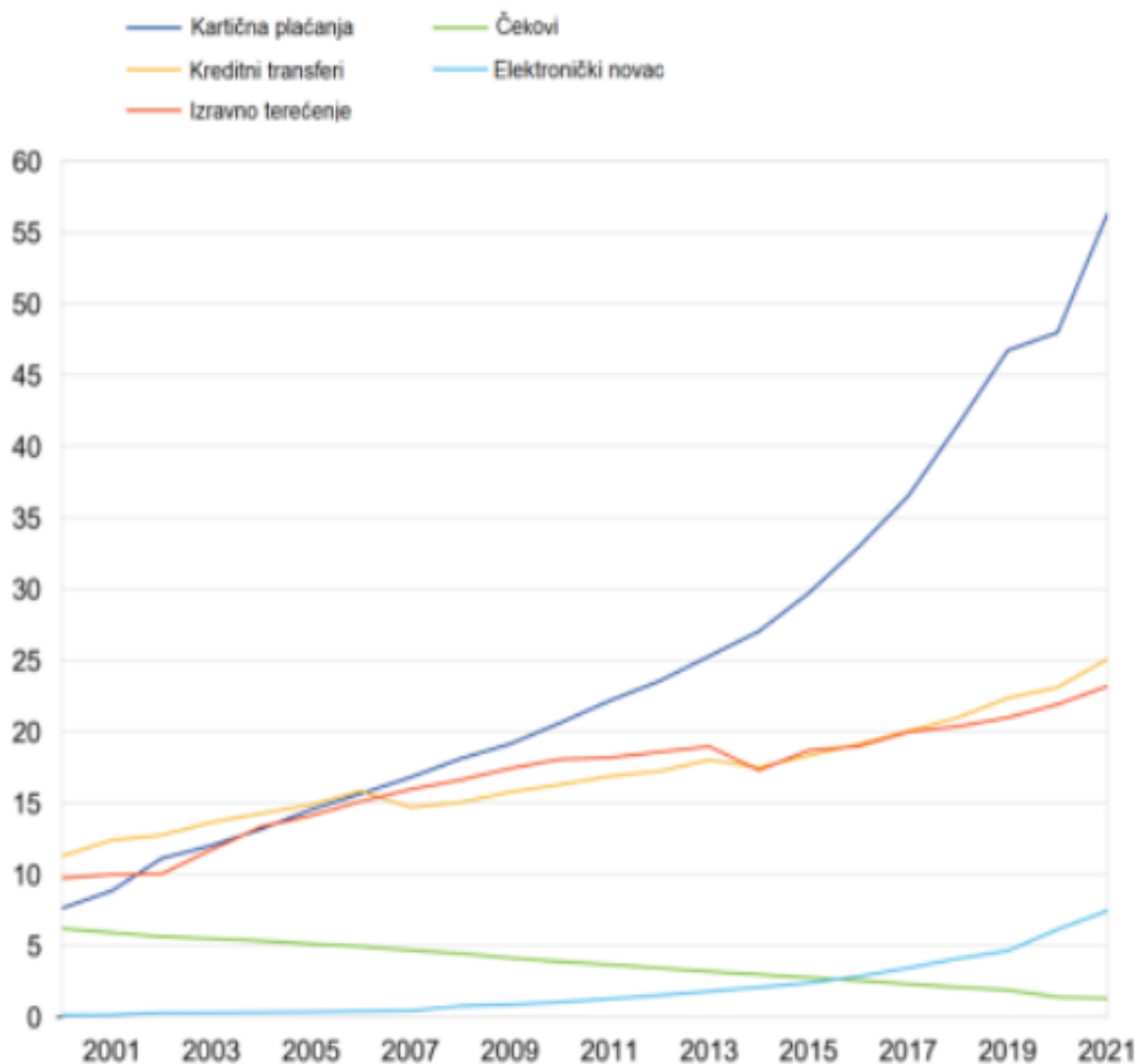
Kreditni transferi su bezgotovinske platne transakcije kojima platitelj daje nalog svojoj banci ili financijskoj instituciji da prenese određeni iznos novca s njegovog računa na račun primatelja plaćanja. Ovaj oblik prijenosa sredstava široko se koristi za razne vrste plaćanja, uključujući plaćanje računa, plaćanje za robe i usluge te prijenos sredstava između pojedinaca i poslovnih subjekata.

Čekovi su pisani nalog izdavatelja (platitelja) banki da isplati određeni iznos novca iz njegovog računa osobi ili organizaciji navedene kao primatelj (korisnik čeka). Oni predstavljaju pravni dokument koji omogućava bezgotovinski prijenos sredstava i često se koriste kao sredstvo plaćanja.

Instrumenti elektroničkog novca su digitalna sredstva plaćanja koja omogućuju korisnicima pohranu, prijenos i trošenje novca putem elektroničkih uređaja i platformi. Oni predstavljaju alternativu tradicionalnim fizičkim oblicima novca, kao što su novčanice i kovanice, te omogućuju brze, sigurne i praktične bezgotovinske transakcije.

U nastavku se prikazuje trend kretanja upotrebe bezgotovinskih instrumenata plaćanja u Europskoj uniji (Grafikon 1.).

Grafikon 1. Korištenje bezgotovinskih platnih instrumenata u europodručju

Izvor: ECB (2022.) *Payment statistics: 2021.* Dostupno na: <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/stats/paysec/html/ecb.pis2021~956efe1ee6.en.html>.
Pristupljeno: 04.08.2023.

Prema danim podacima ukupan broj bezgotovinskih plaćanja u europodručju u 2021. godini porastao je za 12,5 % na 114,2 milijarde u odnosu na prethodnu godinu. Ukupna vrijednost također je porasla za 18,6%. Kartična plaćanja činila su 49% ukupnog broja transakcija, kreditni transferi 22% i izravna terećenja 20%.

Na danom grafikonu prikazane su promjene u korištenju glavnih instrumenata plaćanja u europodručju od 2000. do 2021. godine. Vidljiv je znatan porast udjela kartičnih plaćanja koji čini većinu svih korištenih platnih instrumenata. Međutim, relativna popularnost svake vrste usluge plaćanja i dalje se uvelike razlikuje među zemljama europodručja.

Gotovinska plaćanja na teritoriju Europske unije i dalje su najzastupljeniji način plaćanja pri kupnji robe i usluga u maloprodaji, no posljednjih se nekoliko godina bilježi konstantan i sve intenzivniji trend smanjivanja udjela plaćanja gotovim novcem u odnosu na platne kartice.

2.3. RAZVOJ SUSTAVA PLAĆANJA U EUROPSKOJ UNIJI

Usvajanju zajedničke valute, eura, prethodio je čitavi niz političko-ekonomskih događaja na razini EU. U tom smislu veliku ulogu odigralo je uvođenje jedinstvene valute pa se dalje u poglavlju fokusiramo na razmatranje ovog monetarnog fenomena i njegova utjecaja na razvoj sustava plaćanja.

2.3.1. UVOĐENJE EURA

Usljed deficita platne bilance dolar je krajem prve polovice prošloga stoljeća drastično akumulirao izvan Sjedinjenih Američkih Država, a posebice na prostoru Europe. U skladu s time postaje važan monetarni instrument na ovome području, neovisno o monetarnoj vlasti. Nakon toga uslijedilo je potpisivanje Rimskog ugovora među zemljama Europe, 1957. godine, kojim je osnovana Europska ekonomska zajednica (EEZ). Istom je utvrđena carinska unija među državama koje su ugovor potpisale, te su postavljeni temelji zajedničkog tržišta s ciljem osiguranja slobodnog protoka ljudi, dobara i kapitala.¹ Ovim činom stvoreno je zajedničko tržište, a ne monetarna unija (Vuković, Vizjak, 2000: 116).

Nakon navedenoga javlja se potreba za monetarnim povezivanjem zemalja, a sam tijekom te realizacije postavljen je Barrovim planom i Wernerovim izvješćem iz 1970. godine. Već sljedeće godine Vijeće i predstavnici vlada zemalja članica predlažu

¹ Belgija, Francuska, Italija, Luksemburg, Nizozemska i Njemačka

rezoluciju koja je uvela ekonomsku i monetarnu uniju. Prvotni pokušaj monetarnog ujedinjenja nije uspio zbog poteškoća u održavanju tečaja valuta zemalja EEZ-a prema dolaru, međutim 1972. godine sve zemlje EEZ-a usvajaju sporazum kojim su ograničile fluktuiranje tečaja valute prema ostalim valutama. Maksimalno odstupanje tečaja između najjače i najslabije valute bilo je 2,25 %, no ograničenja nije bilo u odstupanju prema američkom dolaru ili bilo kojoj drugoj valuti izvan ovog sporazuma (Vuković, Vizjak, 2000: 118).

Godine 1978. Vijeće Europe donosi odluku o Europskom monetarnom sustav i modifikaciji vrijednosti jedinstvene obračunske jedinice. Obračunska jedinica u Europskom monetarnom (engl. *European Currency Unit* - ECU) oslanjala se na košaricu nacionalnih valuta i bila je stabilnija od svih valuta unutar iste. Godine 1993. na snagu stupa Maastrichtski sporazum, a njime se promijenio naziv Europske ekonomske zajednice u Europska zajednica, te su usvojeni politički i gospodarski oblici suradnje između država članica. U zelenoj knjizi od 31. svibnja 1995. godine Komisija predlaže tijek prijelaza u jedinstvenu valutu. Stvaranje monetarne i ekonomske unije započelo je 1. siječnja 1999. godine. U prijelaznom razdoblju valuta euro korištena je tek u međubankarskim transakcijama, a konačna zamjena banknote nacionalnih valuta zemalja europodručja izvršena je 2002. godine (Vuković, Vizjak, 2000: 118).

Ovo je jedan od ključnih događaja koji je obilježio razvoj platnog prometa Europske unije. U kontekstu konkretnijih promjena svakako treba spomenuti i digitalizaciju, odnosno digitalnu transformaciju, kao i aktualna zbivanja, odnosno utjecaj eksternih faktora na daljnji razvoj.

Euro je odigrao ključnu ulogu u poticanju i podršci formiranju "SEPA-e" pružanjem zajedničke valute unutar europodručja. Ova zajednička valuta stvorila je povoljno okruženje za implementaciju SEPA-e, olakšavajući harmonizaciju financijskih transakcija između zemalja europodručja. Njegova uloga kao katalizatora usklađenih standarda potaknula je integraciju i standardizaciju plaćanja na europskoj razini, smanjujući kompleksnost i unaprjeđujući učinkovitost financijskih operacija između sudionika. Euro, kao zajednička valuta, postao je osnova jačanja europske financijske infrastrukture, potičući suradnju i povezivanje unutar europskog financijskog prostora te pridonoseći stabilnosti i efikasnosti platnih sustava. Ukratko, euro je bio ključni faktor

u stvaranju SEPA-e, jer je omogućio harmonizaciju platnih sustava, povećao učinkovitost i sigurnost financijskih transakcija te potaknuo gospodarsku integraciju unutar Europe.

Isto tako, unificiranje sustava velikih plaćanja u sustavu „TARGET“ predstavilo je ključni korak prema postizanju sinergije i učinkovitosti u europskom financijskom prostoru. Integriranjem različitih nacionalnih sustava plaćanja u jedinstveni "TARGET" sustav, stvara se konsolidirana platforma koja olakšava brze, sigurne i učinkovite transakcije velikih iznosa unutar EU. Ovaj proces potiče harmonizaciju platnih sustava između zemalja članica, smanjujući prepreke i povećavajući fluidnost financijskih operacija. Povezivanje različitih nacionalnih sustava u "TARGET" ne samo da pridonosi jedinstvu europskog financijskog tržišta nego i jača stabilnost i održivost platnih sustava na razini Europske unije.

2.3.2. EVOLUCIJA NOVCA I DIGITALIZACIJA PLAĆANJA U EUROPSKOJ UNIJI

Modernizacija i digitalizacija su pojmovi koji obilježavaju suvremeno poslovanje, suvremeno gospodarstvo i uopće doba. Riječ je o terminima koji nastaju kao posljedica razvoja informatičke pismenosti, dostignuća i inovacija, ali ujedno i određuju daljnji tijek ovog napretka, te oblike poslovanja i ekonomskog razvoja generalno.

Modernizacija i digitalizacija danas značajno utječu i na plaćanja. U skladu s time može se govoriti i o ozbiljnom angažmanu tijela EU u poticanju potpune modernizacije platnog prometa.

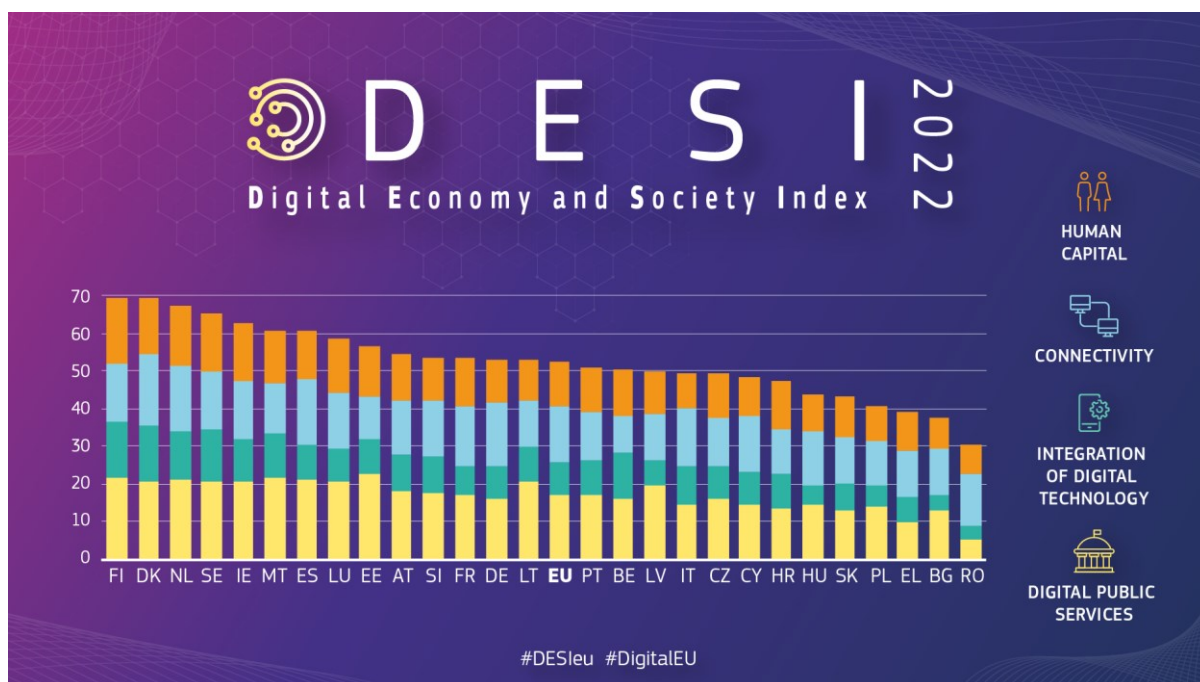
Komisija Europske unije od 2018. godine zalaže se za „potpuno integrirani sustav trenutanih plaćanja u Europskoj uniji kako bi se smanjili rizici i ranjivosti sustava plaćanja malih vrijednosti te povećala autonomija postojećih rješenja za plaćanje” (Europska komisija, 2020: 3). Podjednako, digitalne inovacije radikalno mijenjaju pružanje svih financijskih usluga, a to utječe i na velika plaćanja, o kojima se raspravlja kasnije.

Riječ digitalizacija ima korijen u engleskoj riječi *digitalization*, *digit* što znači znamenka. Digitalizacija u najširem smislu označava prevođenje analognog signala u digitalni oblik (prema: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/digitalizacija>).

Od 2000. godine digitalna transformacija koristiti se kao argument za pojačano korištenje interneta i IT-a na svim razinama. Za razliku od tradicionalne metode unaprjeđenja, digitalna transformacija označava poslovnu fazu u kojoj digitalizacija omogućava nove oblike kreativnosti i inovacija u određenom području. Digitalna transformacija naziv je za integraciju digitalne tehnologije u svim područjima poslovanja koja izuzetno mijenja način poslovanja i pružanja usluga klijentima. To je promjena sustava zbog primjene digitalne tehnologije mijenja se cjelokupni sustav poslovanja (Perkov, 2019: 82).

Može se zaključiti kako digitalizacija općenito predstavlja proces uvođenja digitalnih tehnologija i inovacija kako bi se unaprijedilo, ojačalo i razvilo poslovanje. Prelazak s nekadašnjeg na digitalno poslovanje naziva se digitalnom transformacijom, a ona danas nastupa u svim ekonomskim procesima, oblicima poslovanja, tržištima i redom dalje. Razvoj digitalne kompetitivnosti ili konkurentnosti danas je toliko značajan, pa je i Europska unija poduzela strateške korake u ovome smjeru. Europska komisija tako ima zadaću pratiti razvoj digitalne kompetitivnosti svih članica. Sukladno tome, 2022. godine provedena analiza DESI (engl. *The Digital Economy and Society Index*), kojom se mjeri indeks digitaliziranosti ukupnog ekonomskog sustava zemalja, odnosno gospodarstava (Slika 1.).

Slika 1. Indeks digitalnog gospodarstva

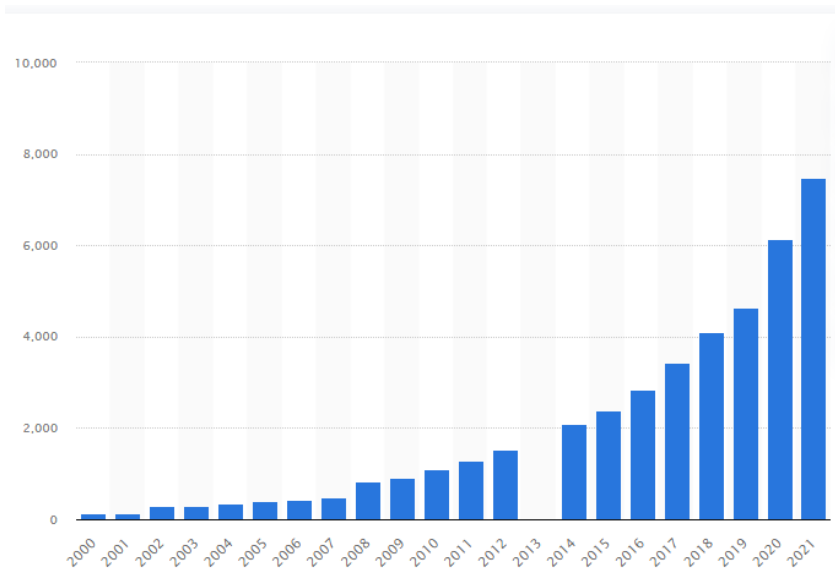

Izvor: Europa (2023.) Digital strategy. Dostupno na: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/hr/policies/desi>. Pritupljeno: 06.08.2023.

Novе tehnologije i digitalne usluge postale svakodnevice u suvremenim ekonomijama, a time utječu i na finansijski sustav. Moguće je posvjedočiti o brojnim oblicima digitalizacije platnog prometa, a upravo to ukazuje i na konačnu fazu razvoja novca. Primjerice, danas se sve više koriste bankomati za podizanje gotovog novca. Također, mobilne aplikacije i pristupi digitalnom bankarstvu omogućuju uvid u račune subjekata, prijenos sredstava i razna plaćanja. Sveukupno, razvoj tehnologije doveo je do elektroničkog finansijskog poslovanja.

U nastavku se prikazuje vrijednost transakcija koje su se provele na razini Europske unije posredstvom elektroničkog novca u promatranom razdoblju (Grafikon 2.).

Grafikon 2. Vrijednost transakcija u Europskoj uniji posredstvom elektroničkog novca 2000.-2021. godine (u mil. EUR)

Izvor: Statista (2023.) Number of e-money purchase transactions in the European Union from 2000 to 2021 (in millions). Dostupno na: <https://www.statista.com/statistics/443399/electronic-money-payment-in-european-union/> (07.09.2023.).

Vidljivo je kako vrijednost ostvarenih transakcija u ovome novcu na razini Europske unije imaju tendenciju rasta u promatranom razdoblju. Uzme li se primjerice u obzir njihova vrijednost u 2000. godini, 2010. godini i 2020. godini vidljiv je rapidan rast. Na razini Hrvatske tek je započeo ovaj razvoj. O tome svjedoči podatak da je tek 2018. godine usvojen prijedlog predmetnog Zakona, što se uzima kao jedna od nekolicine promjena koje su nastupile nakon integriranja Hrvatske u europodručje, odnosno s početkom započinjanja ovog procesa pripreme i integriranja.

Osim navedenoga, jedna od najsuvremenijih novosti je i digitalna sredstva plaćanja, odnosno kriptovaluta. To je sredstvo plaćanja koji se javlja i koristi u digitalnom obliku na internetu. Za kriptovalute ne postoji račun na kojem se čuva taj „novac“, već razne internetske stranice pružaju uslugu čuvanja novca u „digitalnim novčanicima (Pilić, 2021.)

Europska središnja banka aktivno prati razvoj bezgotovinskih plaćanja u sklopu digitalizacije platnog prometa i bankarstva. Prema studiji iz 2022. godine o stavovima potrošača u europodručju, nazvanoj „Studija o platnim navikama potrošača u euro

području“ (engl. Study on the payment attitudes of consumers in the euro area „SPACE“), utvrđeno je da bezgotovinsko plaćanje bilježi rast, ali gotovina i dalje ostaje dominantan instrument plaćanja u europodručju .

Gotovina sudjeluje s udjelom od 59% na prodajnim mjestima, dok kartice čine 34%. No, razlika između ova dva instrumenta se svake godine smanjuje, a 55% potrošača preferira bezgotovinsko plaćanje. Kako istraživanje navodi, vrijednost kartičnog plaćanja prvi put je premašila gotovinu, dosegivši 46% ostvarenih transakcija (Castro Margaroli, 2023). Ova saznanja su od posebnog značaja jer pružaju smjernice za budući razvoj platnog prometa i financijskog tržišta te istražuju potrebu za izdavanjem javnog novca i načinima promicanja neometanog funkcioniranja platnih sustava.

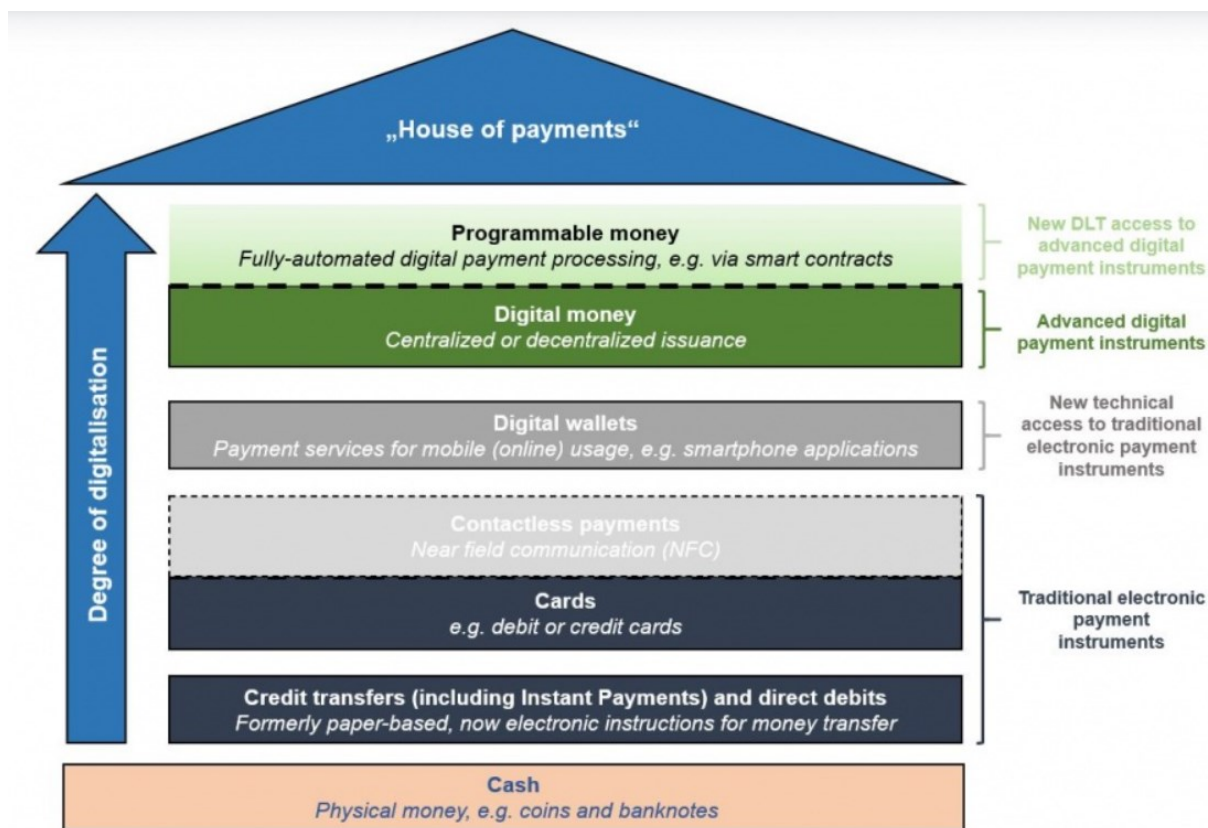
„SPACE“ istraživanje otkriva i potrošačke preferencije u vezi s korištenjem gotovine i bezgotovinskih instrumenata plaćanja. Iako većina potrošača preferira bezgotovinsko plaćanje, istovremeno smatraju važnim očuvanje gotovine, posebno zbog anonimnosti i percepcije troškova povezanih s gotovinom.

Europska središnja banka podržava očuvanje gotovine kao instrumenta plaćanja te je 2020. godine pokrenula strategiju Eurosustava „Gotovina 2030“. Cilj ove strategije je osigurati zaštitu izdavanja gotovine, pristup gotovinskim uslugama te poticanje inovacija u bankarskom sektoru. Istovremeno, ističe se važnost privatnosti digitalnog eura na razini sličnoj privatnosti gotovine, s preporukom za postavljanje pragova privatnosti i offline elektroničkih novčanika.

U suvremenom platnom sustavu, inovacije se intenzivno odražavaju. Tijekom posljednjeg desetljeća, fokus inovacija bio je na poboljšanju korisničkih sučelja, a mobilne aplikacije su jedan od primjera. Suvremene prakse također pokazuju kompleksne trendove, čime plaćanja postaju manje vidljiva i nematerijalizirana, uz smanjenje broja integriranih dionika u sustavu plaćanja.

Unatoč inovacijama, tradicionalni načini plaćanja poput bankovnih transfera ili kartica i dalje dominiraju. No, inovacije poput kriptoimovine pružaju nove perspektive i temelje se na tehnologiji decentraliziranog vođenja evidencije transakcija (engl. Distributed Ledger Technology – DLT). Europska komisija predviđa da će pružatelji platnih usluga sve više napuštati stare kanale te razvijati nove načine plaćanja, uključujući nosive uređaje ili autentifikaciju temeljenu na biometriji.

Slika 2. Pristupi digitalizaciji na različitim razinama: "House of payments"

Izvor: <https://www.suerf.org/publications/suerf-policy-notes-and-briefs/digital-payments-and-european-sovereignty/> (pristupljeno 01.02.2024)

Slika 2., pruža dubinski uvid u raznolike slojeve digitalnih i analognih plaćanja u suvremenom finansijskom okruženju. Kuća simbolizira hijerarhijsku strukturu, gdje svaki kat predstavlja određenu fazu plaćanja.

Na dnu piramide nalaze se gotovinske transakcije koje su tradicionalno prihvaćene i dugoročno izdržljive. Prvi kat označava tradicionalne platne instrumente poput bankovnih prijenosa i trajnih naloga, koji su se elektronički obrađivali desetljećima, ali su često zahtijevali pretvorbu iz papirnate u digitalnu formu.

Druga razina predstavlja kartične transakcije, kako u fizičkim trgovinama tako i online., pri čemu bežična kartična plaćanja predstavljaju digitalnu alternativu tradicionalnim kartičnim plaćanjima. Na trećoj razini prikazane su digitalne platne usluge prilagođene online okruženju, integrirane u pametne telefone i digitalne novčanike, pružajući potpuno digitalno iskustvo korisnicima.

Četvrta razina, trenutno u izgradnji“ posvećena je automatiziranim metodama plaćanja temeljenima na pametnim ugovorima u „blockchain“ okruženju. Ova razina je još uvijek u razvoju, a mnoge od tih inovacije zahtijevaju nove oblike digitalnog novca, tzv. tokeniziranog digitalnog novca.

Slika ukazuje na evoluciju plaćanja, počevši od tradicionalnih metoda pa sve do naprednih digitalnih rješenja, pružajući sliku kompleksnosti suvremenog financijskog sustava.

Zaključuje se da je digitalni euro i bezgotovinski platni sustav budućnost Europske unije, no to i dalje ne umanjuje važnost gotovinskih transakcija. Digitalni euro neće zamijeniti druge elektroničke metode plaćanja ili gotovinu, već bi iste nadopunio i korisnicima, platiteljima i primateljima plaćanja osigurao dodatni izbor ili alternative, koje im više odgovaraju. Na taj način digitalni euro štiti monetarni suverenitet i jača stratešku autonomiju Europe (Castro Margaroli, 2023).

2.4. RAZVOJ PLATNE STRUKTURE EUROPSKE UNIJE

Sustavi plaćanja u Europskoj uniji kompleksno su područje istraživanja, koje u sebi obuhvaća ne samo više konkretnih sustava već i više razina upravljanja. Razumijevanjem načina na koji ti sustavi funkcioniraju osigurava mogućnost razumijevanja funkcioniranja ukupnog platnog sustava na razini Europske unije, a time i utjecaja na njezine države članice, među kojima je i Republika Hrvatska kao njena članica.

U okviru platnog prometa nekog gospodarstva ili države moguće je analizirati platne sustave. Naime, „*platni sustav predstavlja sustav za prijenos novčanih sredstava s formalnim i standardiziranim postupcima i zajedničkim pravilima standardiziranim postupcima i zajedničkim pravilima za obradu, obračun i/ili namiru platnih transakcija*“ (FINA, 2023).

Svaki se gospodarski ili ekonomski sustav sastoji od platnog prometa, kojeg čine platni sustavi. Svrha platnog prometa prema tome je osigurati sigurnu i učinkovitu upotrebu novca kao sredstva plaćanja, kao i provedbu bezgotovinskih platnih transakcija, na način da se sredstva prenesu od platitelja prema primatelju.

Platni se sustavi općenito klasificiraju u dvije skupine, odnosno prema Gregureku, Vidakoviću (2013: 100), platni sustavi dijele se prema veličini na:

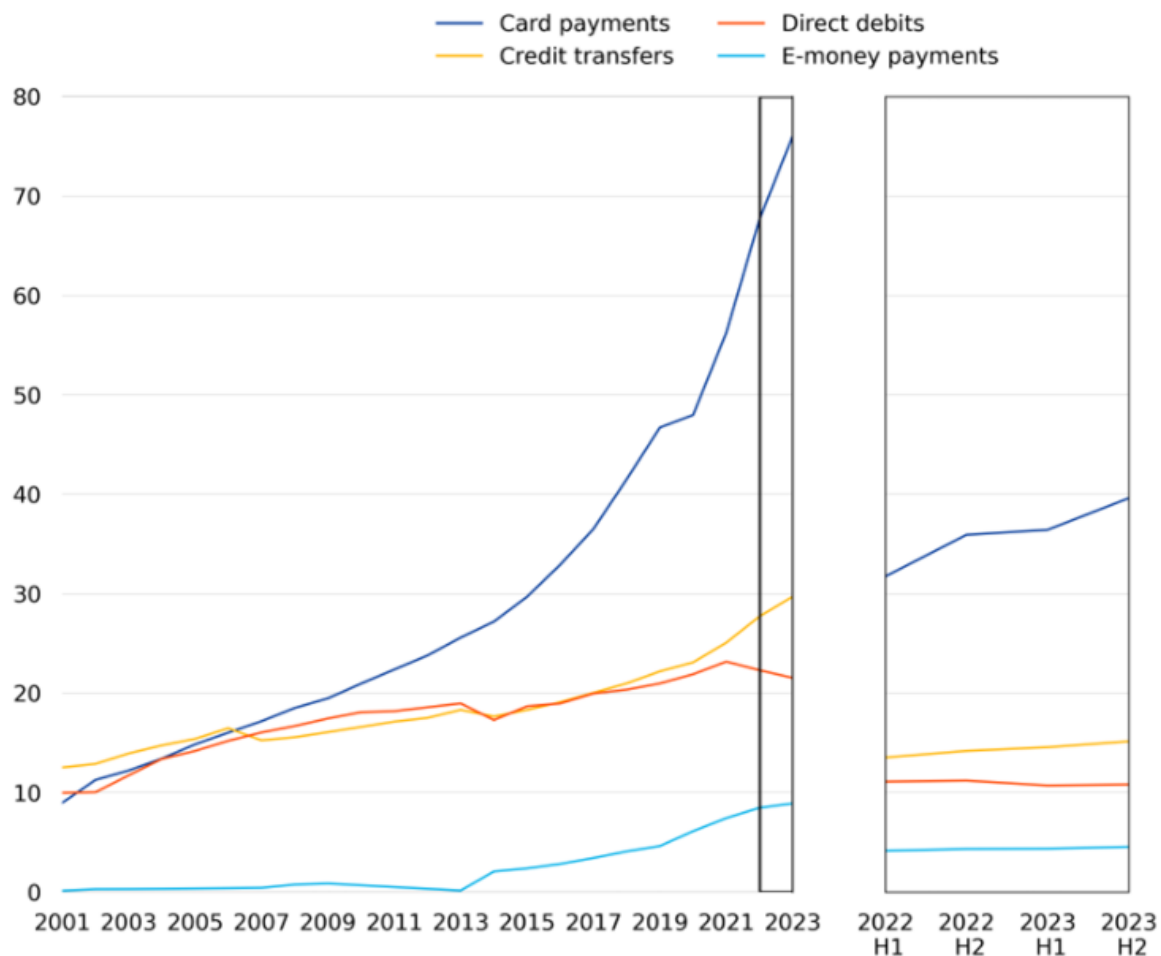
1. Sustav malih (engl. *retail*) plaćanja, relativno malih svota između kupaca i dobavljača (putem banke) koji su najčešće fizičke osobe;
2. Sustavi velikih plaćanja, u pravilu između banaka relativno velikih svota.

Obje vrste platnih sustava u Europskoj uniji dosegle su visoku razinu uređenosti, moderniziranosti i stabilnosti. Treba istaknuti kako je upravljanje njima kontinuirani proces, a odvija se u skladu s mogućnostima, potrebama i međunarodnim trendovima.

2.4.1. SUSTAV MALIH PLAĆANJA

Sustav malih plaćanja od strateškog je značaja za gospodarstvo Europske unije. Aktualni trendovi iz makro okoline mijenjaju navike i prakse koje se primjenjuju u okviru platnog prometa ovog područja, ali i šire. Nastavno na spomenutu modernizaciju platnih sustava treba istaknuti kako je sustav malih plaćanja upravo predvodnik ovih promjena. U nastavku biti će prikazan grafički prikaz temeljnih platnih usluga u periodu od 2001. do 2023. godine.

Grafikon 3. Korištenje glavnih platnih usluga u europodručju u periodu od 2001. do 2023. godine izraženih u milijardama transakcija

Izvor: Europska središnja banka. "Statistika platnih transakcija: prva polovina godine." ECB, 2023. <https://www.ecb.europa.eu/press/stats/paysec/html/ecb.pis2023~b28d791ed8.en.html> (Pristupljeno 30.07.2024)

Graf prikazuje korištenje glavnih platnih usluga u europodručju od 2001. do 2023. godine, izraženo u milijardama transakcija, te polugodišnje podatke za 2022. i 2023. godinu. Plaćanja karticama bilježe značajan rast od 2010. godine, a taj rast se ubrzava od 2017., dosegnuvši gotovo 80 milijardi transakcija do 2023. godine. Izravna terećenja postupno rastu do 2012., zatim stagniraju i opadaju od 2019., dosegnuvši ispod 20 milijardi transakcija. Kreditni transferi pokazuju postupan rast tijekom cijelog razdoblja, s ubrzanjem nakon 2017., dosegnuvši približno 30 milijardi transakcija do 2023. godine. Plaćanja elektroničkim novcem počinju značajnije rasti od 2014., ali u manjem obimu u usporedbi s ostalim platnim uslugama, dosegnuvši nešto preko 10 milijardi transakcija do 2023. godine. Zaključno, plaćanja karticama bilježe najznačajniji rast, dok kreditni transferi i plaćanja elektroničkim novcem također rastu,

ali sporijim tempom. Izravna terećenja pokazuju trend opadanja ili stagnacije. Rast plaćanja karticama i plaćanja elektroničkim novcem može se pripisati sve većoj digitalizaciji i tehnološkom napretku. Razvoj mobilnih aplikacija, digitalnih novčanika i beskontaktnih plaćanja učinio je kartična plaćanja praktičnijima i pristupačnijima.

Prema inicijativi Odbora za plaćanja malih vrijednosti u eurima i Europskog platnog vijeća danas se provodi nekoliko inicijativa koje su usmjerene na unapređenje sustava malih plaćanja unutar Europske unije. Pri tome se nastoji doprinijeti realizacije osnovne vizije Komisije u svezi sustava malih plaćanja (Slika 3.).

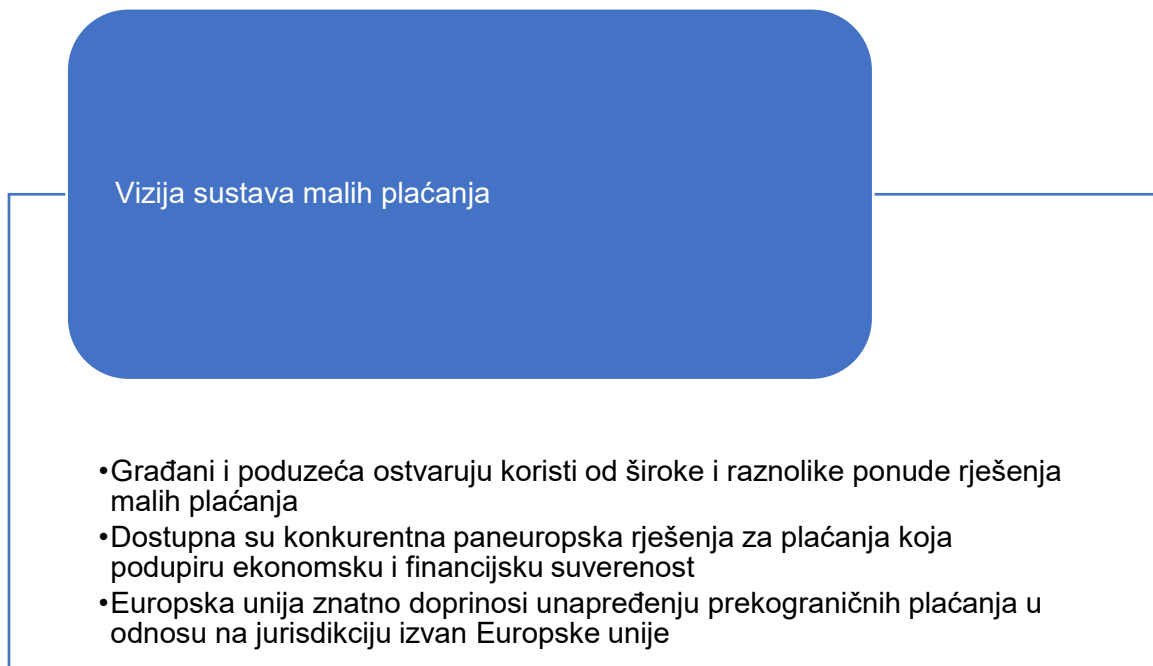
U prvih šest mjeseci 2023. godine u europodručju, broj plaćanja karticama povećao se za 15,6% na 36,5 milijardi, dok je ukupna vrijednost porasla za 14,1% na 1,5 trilijuna eura. Beskontaktna transakcije činile su 69% u broju i 50% u vrijednosti svih fizičkih plaćanja. Kreditni prijenosi porasli su za 10% na 14,6 milijardi transakcija, dok je ukupna vrijednost pala za 5,8% na 103,6 trilijuna eura. Izravni tereti smanjeni su za 3,1% na 10,4 milijardi transakcija, dok je ukupna vrijednost porasla za 27,1% na 4,8 trilijuna eura. Plaćanja e-novcem povećala su se za 6,9% na 4,4 milijarde transakcija, s ukupnom vrijednošću od 0,2 trilijuna eura. Na kraju prvih šest mjeseci 2023., broj kartica s funkcijom plaćanja porastao je na 669,5 milijuna, dok je broj bankomata smanjen na 260.495, a broj POS terminala povećan na 19,9 milijuna.² Ukupna vrijednost bezgotovinskih plaćanja u prvih šest mjeseci 2023. godine iznosila je 111,4 trilijuna eura što bi prosječna vrijednost po danu iznosilo 614,9 milijardi eura bezgotovinskih plaćanja.

² Izvor: Europska središnja banka. "Statistika platnih transakcija: polovica godine." ECB, 2023.

<https://www.ecb.europa.eu/press/stats/paysec/html/ecb.pis2023~b28d791ed8.en.html>

(Pristupljeno 30.07.2024)

Slika 3. Vizija Komisije u svezi sustava malih plaćanja vrijednosti u Eu u periodu od 2018. do 2022. godine

Izvor: Izrada prema: Europska komisija (2020.) Komunikacija Komisije Europskom Parlamentu, Vijeću i Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0592&from=EN>. Pristupljeno: 11.08.2023.

Cilj strategije i vizije razvoja sustava malih plaćanja je prije svega ostvariti konkurentno tržište za plaćanja koje će pogodovati koristima za sve države članice, neovisno o valuti koju koriste. S obzirom da je istaknuto kako su mala plaćanja predvodnik inovativnosti i modernizacije platnog prometa, smatra se da će se provedbom ove strategije pridonijet realizaciji šire vizije Komisije u kontekstu digitalnih financija i njezinim ciljevima. To su:

- Uklanjanje rascjepkanosti tržišta;
- Promicanje tržišno potaknutih inovacija u području financija;
- Rješavanje novih problema i rizika u svezi digitalnih financija;
- Osiguranje tehnološke neutralnosti.

Pri analizi sustava malih plaćanja važno je osvrnuti se na projekt SEPA, koji je razvila europska bankarska industrija s ciljem stvaranja sustava jedinstvenog plaćanja u eurima. Na taj način stvoren je specifičan i jedinstveni sustav platnog prometa za ovo

područje. Sam projekt nastaje 2002. godine kada je osnovano Europsko platno vijeće (engl. *European Payment Council* – EPC), koje je danas upravljačko tijelo ovog projekta. Njegova je uloga između ostaloga razvijati i održavati platne sheme i okvire za instrumente plaćanja, te pružati pomoć i podršku daljnjem razvoju projekta.

Projekt SEPA značajan je po tome što svim sudionicima omogućuje da po istim temeljnim uvjetima, pravima i obvezama, gdje god se nalazili uplaćuju i primaju uplate u eurima (SEPA 2023). Konceptualno, SEPA-u čine (Hrvatska narodna banka, 2023):

- *Jedna valuta – euro,*
- *Jedan set platnih instrumenata (kreditni transfer, izravno terećenje i platna kartica),*
- *Zajednička pravna osnova,*
- *Zajednički tehnički standardi,*
- *Infrastruktura za obradu platnih transakcija;*
- *Zajednička poslovna pravila.*

Osim toga, za razumijevanje SEPA-e i uloge u kontekstu malih plaćanja, treba ukazati na to koje platne instrumente obuhvaća. To su (Hrvatska narodna banka, 2023):

- *Kreditni transfer – nacionalna ili prekogranična platna usluga za platnu transakciju ili niz platnih transakcija na teret platiteljeva računa za plaćanje od strane pružatelja platnih usluga kod kojeg se vodi platiteljev račun za plaćanje, a sve na osnovi instrukcije koju daje platitelj;*
- *SEPA-ina shema kreditnog transfera – predstavlja skup međubankovnih pravila, postupaka i standarda za obavljanje kreditnih transfera u eurima na području SEPA-e od strane banaka sudionica;*
- *Izravno terećenje – nacionalna ili prekogranična platna usluga za terećenje platiteljeva računa za plaćanje, kada platnu transakciju inicira primatelj plaćanja na osnovi suglasnosti platitelja.*

SEPA ima osnovnu shemu (engl. *Core SEPA Direct Debit*) i poslovnu shemu, B2B (engl. *Business to Business SEPA Direct Debit*). Također treba navesti da osnovni standardi terećenja u ovome sustavu obuhvaćaju račun platitelja i primatelja, koji je određen IBAN-om, BIC oznaku koja definira subjekte, te platne transakcije koje se

obavljaju u skladu s međunarodnom normom ISO 2022 u XML formatom platne poruke (SEPA, 2023).

U Hrvatskoj je temeljem inicijative Nacionalnog odbora za platni promet 2013. godine pokrenut nacionalni projekt SEPA. Odlučeno je da njime upravlja Nacionalni odbor za platni promet koji zauzima funkciju koordinatora ili upravitelja ukupnim sustavom. Država ima predstavnika u Europskom platnom vijeću, koje upravlja projektom, a njega imenuje Hrvatska udruga banaka.

Ovaj korak je od esencijalne važnosti za Hrvatsku jer omogućuje integraciju u širi europski sustav platnih transakcija, što ne samo da pojednostavljuje prekogranična plaćanja, već i poboljšava konkurentnost hrvatskog financijskog sektora. Pristup SEPA standardima pomaže u harmonizaciji i unapređenju lokalnih platnih sustava u skladu s europskim normama.

U prosincu 2013. Vijeće SEPA-a zamjenjuje novo tijelo, Odbor za mala plaćanja u eurima. U njegovu radu sudjeluju predstavnici na strani ponude i potražnje platnih usluga te središnje banke. Unutar svake države članice provodi se Migracija na SEPA-u (Hrvatska narodna banka, 2023). Ovom promjenom odražava se potreba za specifičnim tijelima koja su usmjerena na različite segmente platnog tržišta. Migracija na SEPA-u ukazuje na značaj prilagodbe nacionalnih sustava međunarodnim standardima kako bi se omogućila nesmetana integracija u zajedničko europsko tržište. Odbor za mala plaćanja igra ključnu ulogu u osiguravanju da mali iznosi plaćanja budu obuhvaćeni učinkovitom infrastrukturom koja zadovoljava europske standarde.

Preduvjeti prijelaza na SEPA-u, u svim državama, pa tako i Hrvatskoj, bili su (SEPA, 2023):

- *Utvrđivanje tehnoloških standarda;*
- *Izgradnja infrastrukture za euro plaćanja;*
- *Harmonizacija zakonodavstva;*
- *Donošenje pravila za instrumente plaćanja te za određivanje jednakih i transparentnih naknada.*

Navedeni preduvjeti su ključni jer osiguravaju da sve zemlje članice imaju ujednačene tehničke i pravne temelje, čime se omogućava glatka implementacija SEPA standarda. Tehnološki standardi i infrastruktura moraju biti u skladu s europskim normama kako bi se osigurala interoperabilnost među različitim sustavima. Harmonizacija zakonodavstva i transparentnost naknada povećavaju povjerenje u sustav i smanjuju pravne i operativne prepreke za poslovne subjekte i potrošače.

U predmetnom projektu i instrumentima plaćanja koristi se IBAN identifikacija bankovnih računa i SWIFT-BIC kod bankovne identifikacije. Uvođenje IBAN-a bio je preduvjet za sudjelovanje hrvatskih kreditnih institucija u ovome projektu, a u svrhu realizacije ciljeva projekta uvedeni su i novi instrumenti plaćanja i to SEPA kreditni transfer i SEPA izravno terećenje koji se koriste za plaćanja u eurima na cijelom SEPA području (SEPA, 2023).

IBAN i SWIFT-BIC su ključni za globalizaciju platnih usluga jer omogućuju standardizaciju i preciznost u identifikaciji računa i banaka širom svijeta. Ovi identifikatori su od vitalne važnosti za efikasno upravljanje i praćenje transakcija, što smanjuje rizik od pogrešaka i prevara. Uvođenje SEPA kreditnog transfera i izravnog terećenja omogućava jednostavno i brzo plaćanje u cijelom SEPA području, čime se poboljšava likvidnost i smanjuju troškovi transakcija za korisnike.

Treba istaknuti da je uz SEPA plaćanja uveden i sustav STEP 1 kao dodatak za mala ili pojedinačna komercijalna plaćanja. Cilj STEP 1 sustava je skraćivanje vremena izvršavanja transakcija kroz primjenu STP standarda (engl. straight through processing) u bankama, što uključuje usvajanje europske poslovne prakse za doznake. Za obradu masovnih transakcija u eurima razvijen je STEP 2 platni sustav. Ovaj sustav je ključan za obradu velikih količina transakcija i uključuje veliki broj financijskih institucija. Uvođenje STEP 1 i STEP 2 sustava omogućuje prilagodbu različitim potrebama u platnom prometu: STEP 1 se usredotočuje na mala plaćanja s naglaskom na brzinu obrade, dok STEP 2 pokriva veće transakcije i omogućuje masovnu obradu. Ova dualna struktura pruža fleksibilnost i efikasnost, zadovoljavajući različite zahtjeve korisnika i institucija, te smanjuje operativne troškove i povećava brzinu obrade transakcija.

Postoji nekoliko verzija STEP 2 sustava, ovisno o vrstama plaćanja. Primjerice:

- STEP 2 SDD Core sustav koji predstavlja međubankovnu infrastrukturu za procesiranje i obradu SEPA izravnih terećenja;
- STEP 2 SDD B2B koji predstavlja Međubankovnu infrastrukturu za procesiranje i obradu SEPA izravnih terećenja između poslovnih subjekata. Sustav djeluje na principu 24/7 te omogućava prijenos europskih transakcija za manje od 10 sekundi između računa pošiljatelja i primatelja sredstava uz neposrednu dostupnost iznosa za plaćanje primatelju.

Verzije STEP 2 sustava osiguravaju da se različite vrste transakcija obrađuju na najučinkovitiji način, što je ključno za poslovne subjekte i financijske institucije. STEP 2 SDD Core i STEP 2 SDD B2B nude prilagodbu potrebama i specifičnostima različitih vrsta plaćanja, čime se povećava ukupna efikasnost sustava. Ovo omogućuje poslovnim subjektima da optimiziraju svoje platne procese i poboljšaju svoju likvidnost. U nastavku slijedi razrada sustava velikih plaćanja na razini Europske unije.

2.4.2. SUSTAV VELIKIH PLAĆANJA

O uvođenju eura kao jedinstvene valute plaćanja u europodručju i njegovom značaju za razvoj platnog sustava EU već je bilo riječi. No u ovom potpoglavlju važno je istaknuti i konkretne regulatorno-tehnološke promjene čiji je cilj bilo uspješno reguliranje platnog prometa „na veliko“ na razini čitavog europodručja i ostvarenje jednakosti plaćanja unutar iste i izvan njezinih granica. Regulatorno-tehnološke promjene na ovom nivou ključne su za razvoj i održavanje stabilnog i učinkovitog platnog sustava. Prilagodba na zajedničke standarde i tehnologije omogućuje nesmetano poslovanje i osigurava ravnotežu u obavljanju velikih transakcija, što je od vitalne važnosti za ekonomsku stabilnost i integraciju europodručja.

Kako bi se stvorilo jedinstveno tržište stvoreno je široko područje RTGS (engl. *Real Time Gross Settlement*) sustava, TARGET (engl. *Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer system*). Prvotni sustav nazvan je TARGET1, a nakon njega usvojen je takozvani TARGET2 sustav. TARGET2 je centralizirani, elektronički platni sustav za namiru transakcija u eurima u realnom vremenu na bruto načelu. U vlasništvu je i pod kontrolom Eurosustava, na čelu s ECB-om. Ovaj platni

sustav omogućuje slobodan protok novčanih sredstava preko granica zemalja europodručja i pridonosi jedinstvenoj monetarnoj politici Eurosustava, pa je stoga jedan od ključnih elemenata europske financijske integracije (ECB, 2020.). Osmišljen je kako bi pružio poboljšanu uslugu s prednostima za ekonomiju razmjera što mu omogućuje naplaćivanje nižih naknada i ponudu troškovne učinkovitosti.

Riječ je o sustavu jedinstvene tehničke platforme (engl. *Single Shared Platform – SSP*). Njome u ime Eurosustava zajednički upravljaju središnje banke Italije, Njemačke i Francuske.

Sukladno istraženim funkcijama Europske središnje banke i ostalim podacima u svezi njezine uloge, i kod ovog sustava iskazuje se njezina nadzorna i kontrolna aktivnost. Naime, sam sustav razvijen je od strane ove institucije, a osnovna svrha bila je osigurati sigurnu i efikasnu namiru platnih transakcija u eurima prema RTGS2 načelu, to jest plaćanje u realnom vremenu. TARGET 2 pojednostavljuje provedbu monetarne politike pružanjem sigurnog, učinkovitog sustava namire plaćanja u stvarnom vremenu koji podržava upravljanje likvidnošću, smanjuje rizik namire, povećava transparentnost, integrira prekogranična plaćanja te omogućuje hitnu pomoć za likvidnost. Također doprinosi i strateškom razvoju olakšavanjem financijske integracije, povećanjem financijske stabilnosti, podupiranjem ciljeva ekonomske politike, smanjenjem transakcijskih troškova, pružanjem platforme za inovacije, podupiranjem upravljanja krizama, poboljšanjem konkretnosti, itd.

Počeci ovog sustava datiraju još od 1999. godine. Tada je usvojen kao sustav koji je olakšavao vođenje spomenute politike i kao sustav podrške za stvaranje jedinstvenog tržišta novca u europodručju. Ovaj sustav bio je dostupan za sve kreditne transfere u eurima unutar, ali i između zemalja europodručja, te Danske, Poljske, Švedske i Ujedinjenog Kraljevstva. Također, služio je i za obradu međubankovnih plaćanja i plaćanja klijenata (Vujčić, 2003).

Ideja vodilja je preko TARGET-a izvršiti procesiranje plaćanja u eurima, i to za (Vujčić, 2003: 127):

- Domaće transakcije,
- Prekogranične transakcije.

Danas on služi kao osnova za finaliziranje plaćanja na međubankarskom tržištu, u deviznim plaćanjima i pri trgovini vrijednosnim papirima. Njegovi osnovni ciljevi mogu se prikazati na sljedeći način (Slika 4.).

Slika 4. Ciljevi TARGET sustava

Izvor: Izrada prema: Vujčić, B. (2003.) *Euro-Europska monetarna unija i Hrvatska*. Zagreb: Masmedia. Str. 129.

Vidljivo je kako je sustav osmišljen s konkretno utvrđenim ciljevima, a pri tome podržava funkcioniranje i ostalih tijela te provedbu politika Europske unije. Njegovi sastavni elementi su (Vujčić, 2003: 129):

- Nacionalni RTGS sustavi svih zemalja članica Europske monetarne unije;
- Povezujuća mreža (engl. *Interlinking Network*) koja služi kao komunikacija između nacionalnih RTGS sustava;
- Europski platni sustav.

Osnovno diferencijacijsko obilježje ovog sustava nad svim prethodnima jest činjenica da je to nadnacionalni RTGS sustav i da prvi procesira plaćanje na decentraliziran

način. To zapravo znači da ne postoji središnji računalni sustav koji procesuiraju sve transakcije, nego postoji središnja banka platitelja i središnja banka primatelja (Kokkola, 2010: 187).

Navedeno znači da kada neki subjekt unutar sustava šalje plaćanje drugom subjektu sustava vrijednost plaćanja se primarno oduzima s računa platitelja ili pošiljatelja plaćanja, a zatim se prenosi na posrednički račun, koji je element povezujuće mreže i time proces plaćanja postaje ireverzibilan. Nakon toga slijedi oduzimanje konkretnog iznosa plaćanja s posredničkog računa i transakcija na račun primatelja (Vujčić, 2003: 130). Ovaj nepovratni karakter transakcije osigurava visoki stupanj sigurnosti i pouzdanosti u platnom sustavu. S obzirom na to da se jednom kada je plaćanje inicirano ne može poništiti, smanjuje se mogućnost malverzacija i povećava povjerenje u sustav. Osim toga, ovaj princip osigurava da se transakcije odvijaju u skladu s pravilima koja eliminiraju bilo kakvu nesigurnost koja bi mogla nastati uslijed povratka sredstava ili pogrešaka u obradi.

Konkretizira se kako ovaj sustav djeluje na način da se sva plaćanja realiziraju na temelju bruto principa i u stvarnom, realnom vremenu. Maksimalni vremenski period za izvršenje je 30 minuta, no transakcije se uglavnom izvršavaju unutar 5 minuta. Sustav radi svaki dan od 7:00 do 18:00 sati, ali se plaćanja obavljaju do 17:00 sati, dok preostalih sat vremena ostaje za procesuiranju plaćanja koja nisu mogla biti procesuirana ranije zbog nedostatka likvidnosti (Vujčić, 2003: 130). Bruto princip i stvarno vrijeme obrade transakcija osiguravaju da su sve transakcije ažurirane i točne u trenutku njihove obrade, što značajno doprinosi stabilnosti tržišta i likvidnosti. Brza obrada plaćanja unutar 5 minuta omogućuje sudionicima na tržištu da reagiraju na promjene u tržišnim uvjetima i održavaju potrebnu razinu likvidnosti. Osim toga, ograničeno radno vrijeme sustava i mogućnost obrade transakcija koje nisu ranije procesuirane zbog likvidnosti također pomaže u održavanju ravnoteže između brzine obrade i operativne učinkovitosti sustava.

TARGET2 danas je jedan od ključnih elemenata financijske integracije u Europskoj uniji. Kao takav odigrao je važnu ulogu i to na način da (Europska središnja banka, 2016):

- Omogućuje slobodno kretanje novca preko granica;

- Pridonosi provedbi jedinstvene monetarne politike koju provodi Europska središnja banka.

S aspekta funkcioniranja ovog sustava moguće je ukazati i na sljedeću shemu, koja ukazuje na tijek i način funkcioniranja (Slika 5.).

Slika 5. Funkcioniranje TARGET2 sustava

Izvor: Izrada autorice prema: Europska središnja banka (2016.) Što je TARGET2? Dostupno na: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/tell-me/html/target2.hr.html>.

Pristupljeno: 10.08.2023.

Ovi aspekti TARGET2-a nisu samo tehnički izazovi, već i ključni za osiguranje integracije europskih financijskih tržišta. Omogućavanjem slobodnog kretanja novca preko granica, TARGET2 pomaže u smanjenju transakcijskih troškova i potiče

ekonomski rast unutar EU. S druge strane, pridonosjenjem jedinstvenoj monetarnoj politici Europske središnje banke omogućuje bolju koordinaciju monetarnih mjera i stabilnost cijelog monetarnog sustava eurozone. Važno je naglasiti da se ovom platformom mogu koristiti središnje banke Europske unije, kao i poslovne banke država članica. Danas broj korisnika premašuje brojku od 1700, a ako su u obzir uzmu i sve podružnice tih subjekata moguće je govoriti o više od 55 000 banaka u cijelom svijetu (Bundesbank, 2023).

TARGET2 nadzire Europska središnja banka. Vodeći regulatorni akt je Direktiva o konačnosti namire. Ona se javlja kao uputa i odgovor Europske unije na potrebu da se minimizira sustavni rizik i osigura stabilnost plaćanja i namirenja vrijednosnih papira.

Predmetna se Direktiva aplicira na sve sustave plaćanja, kliringa i namire na ovome području, kao i na sve dionike u ovim sustavima i kolateralima, a omogućuje djelovanje u sigurnom pravnom okruženju u svim državama članicama (Bundesbank, 2023).

Također postoje i drugi relevantni sustavi i inicijative unutar europskog financijskog okvira. Ti dodatni sustavi doprinose raznovrsnosti financijskih operacija, pružajući podršku različitim potrebama korisnika unutar Europske unije.

Jedan od značajnih sudionika na europskoj financijskoj sceni jest Europsko klirinško društvo (EBA Clearing), koje pruža klirinške usluge bankarskim sektorima diljem Europe. Njihov sustav za kliring i obradu transakcija ima ključnu ulogu u olakšavanju financijskih tokova između europskih banaka. Europski sustav za trenutačna plaćanja, poznat kao TARGET Instant Payment Settlement (TIPS), ističe se kao platforma koja omogućuje brze i instantne transakcije dostupne 24/7. Ova inicijativa značajno doprinosi efikasnosti i dostupnosti financijskih transakcija unutar Europske unije.

Međunarodni sustav EURO1 pruža podršku brzom i hitnoj obradi plaćanja u eurima, posebno usmjeren na međubankarske transakcije. Njegova uloga u olakšavanju hitnih financijskih transakcija doprinosi stabilnosti europskog financijskog sustava.

SWIFT (engl. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication) predstavlja globalni sustav za međunarodne financijske poruke i komunikaciju između banaka. Njegova važnost leži u osiguranju sigurne razmjene informacija o

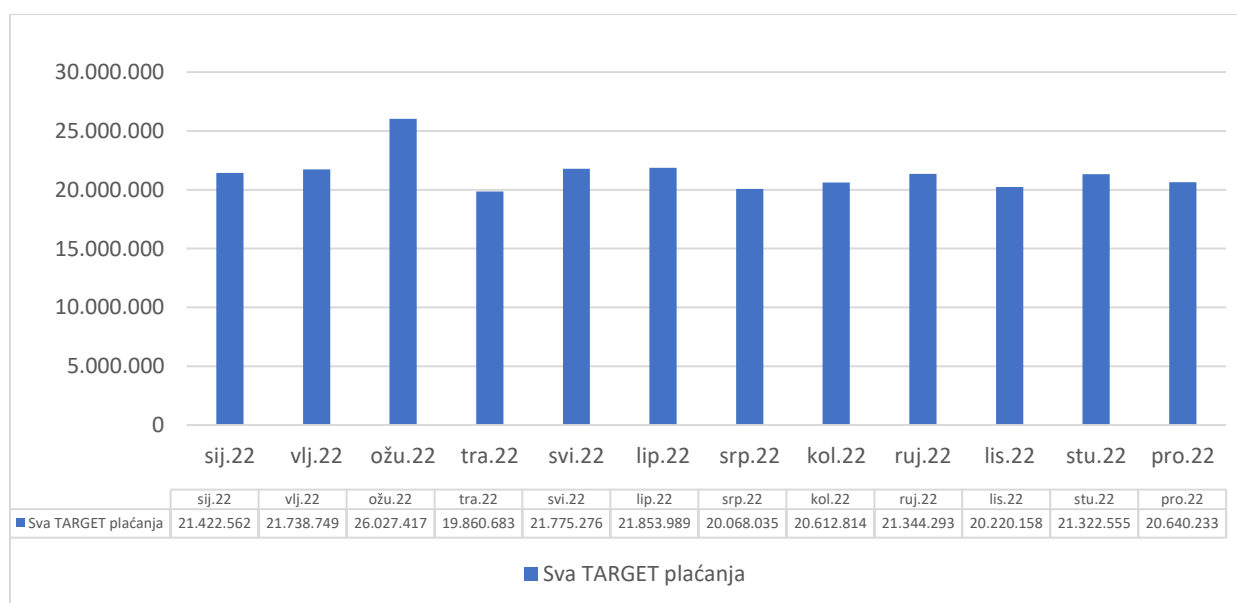
transakcijama na globalnoj razini. Osim toga, svaka zemlja članica Europske unije posjeduje vlastite kliring i depozitarne sustave koje koristi za obradu i poravnavanje transakcija unutar nacionalnih granica. Ti nacionalni sustavi imaju ključnu ulogu u podržavanju lokalnih financijskih operacija.

Dodatno, inicijative i sustavi za trenutačna plaćanja u različitim zemljama članicama EU pružaju brze i instantne transakcije, doprinoseći modernizaciji platnih sustava na razini pojedinih država. Kliring i platni sustavi različitih zemalja unutar Europske unije prilagođeni su specifičnostima njihovih financijskih sustava te imaju ključnu ulogu u podržavanju lokalnih i regionalnih financijskih operacija. Svi ovi elementi zajedno čine raznoliku financijsku infrastrukturu Europske unije, osiguravajući fleksibilnost i adekvatnu pokrivenost potreba tržišta unutar ovog gospodarskog bloka.

2.5. STATISTIČKI PREGLED SUSTAVA PLAĆANJA

U nastavku rada biti će prikazan statistički pregled sustava plaćanja u TARGET sustavu.

Grafikon 4 Ostvaren promet u TARGET sustavu (u eur)

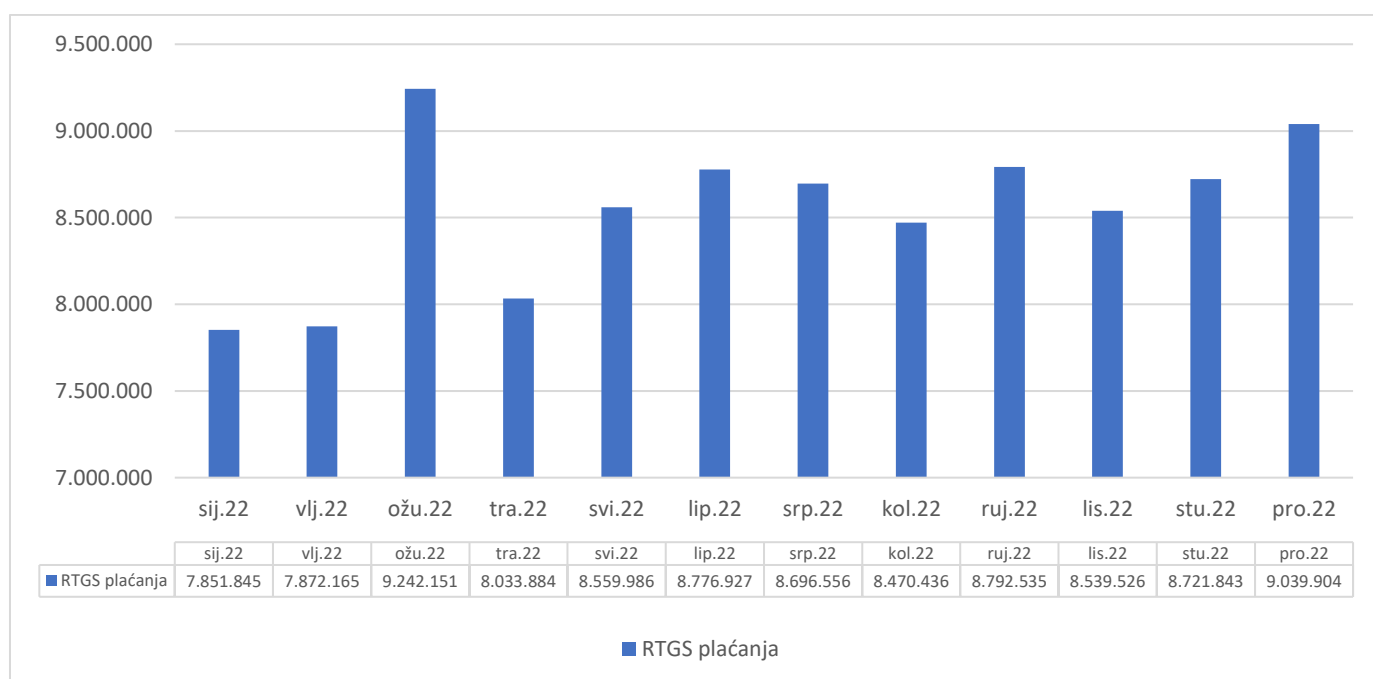

Izvor: European Central Bank: Payment instructions – 2022 Dostupno na: https://www.ecb.europa.eu/stats/payment_statistics/large_value_payment_systems/html/index.en.html

U grafikonu 3., prikazana su sva plaćanja koja su obuhvaćena TARGET-om kojim upravlja Eurosustav. U statistiku obuhvaćena su T2, T2S i TIPS gdje se T2 sastoji od CLM-a i RTGS-a. Prosječni mjesečni promet za cijelu godinu iznosio je 21.407.230,33 eura. Najveći promet ostvareni je u ožujku 2022. godine u iznosu od 26.027.417,00 eura, dok se u travnju 2022. godine promet smanjio za 31,05% što ujedno predstavlja najmanji promet 2022. godine.

Dodatno, analiza dnevnih prosjeka na temelju dostupnih podataka s ECB-ove stranice pokazuje da je dnevni prosjek za cijelu godinu TARGET plaćanja iznosio 1.000.341,50 eura. U prvih četiri mjeseca 2022. godine, transakcije su premašile milijun eura dnevno, s najvišim iznosom zabilježenim u ožujku (1.131.627,00 eura).

Grafikon 5. RTGS plaćanja

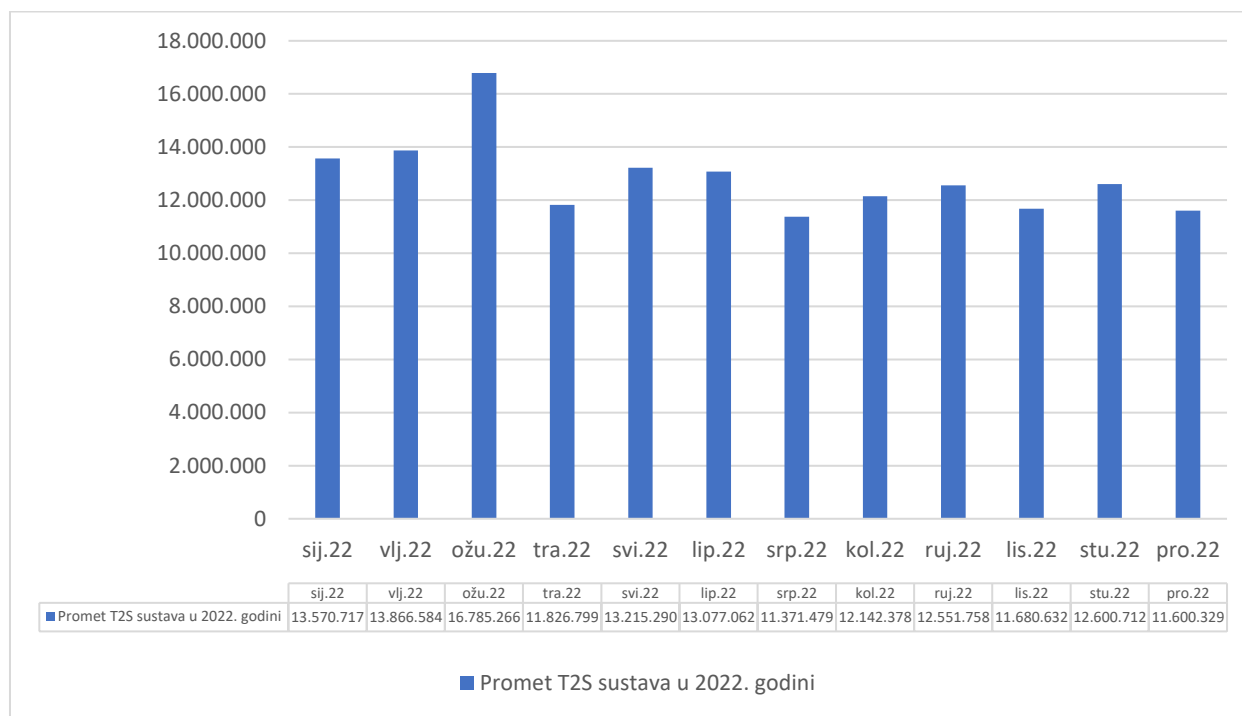

Izvor: European Central Bank: Payment instructions – 2022 Dostupno na: https://www.ecb.europa.eu/stats/payment_statistics/large_value_payment_systems/html/index.en.html

Ovim grafikonom prikazana su plaćanja putem RTGS sistema koja predstavljaju elektroničke transfere sredstava između banaka ili financijskih institucija koja se odvijaju u stvarnom vremenu. Obuhvaćaju velike i hitne transakcije, a RTGS sustav omogućava brzu i sigurnu razmjenu novaca između banaka. To su zapravo transakcije čiji je iznos veći od 1.000,00 eura. U 2022. godini kroz RTGS plaćanja ostvareno je 102.597.758,00 eura. Prosječno prema mjesecima transakcije su iznosile

8.549.813,17 eura, a najznačajniji mjesec bio je mjesec ožujak kada su transakcije iznosile 9.242.151 eura. Prema informacijama ECB-a, dnevni promet putem RTGS sustava za cijelu 2022. godinu iznosi 399.653,42 eura.

Grafikon 6. Ukupni promet u sustavu T2S DCA u 2022. godini

Izvor: European Central Bank: Payment instructions – 2022 Dostupno na: https://www.ecb.europa.eu/stats/payment_statistics/large_value_payment_systems/html/index.en.html

"Dedicated Cash Account" (DCA) je poseban račun za gotovinu koji se koristi u okviru T2S sustava. T2S DCA pomaže u olakšavanju likvidnosti i financijskog upravljanja unutar TARGET2-Securities sustava. T2S DCA je račun namijenjen čuvanju gotovine potrebne za financijske transakcije unutar europskog sustava vrijednosnih papira, poznatog kao TARGET2-Securities. 2S je pokrenut kako bi se stvorila jedinstvena platforma za obračun i namire vrijednosnih papira unutar Eurozone. Cilj mu je pojednostaviti i integrirati europsko tržište vrijednosnih papira, povećati učinkovitost i smanjiti troškove. T2S DCA u 2022. godini ukupno je iznosilo 154.289.006,00 eura, a mjesečni prosjek iznosi 12.857.417,17 eura. Dnevni prosjek u 2022. godini iznosi 576.852,10 eura.

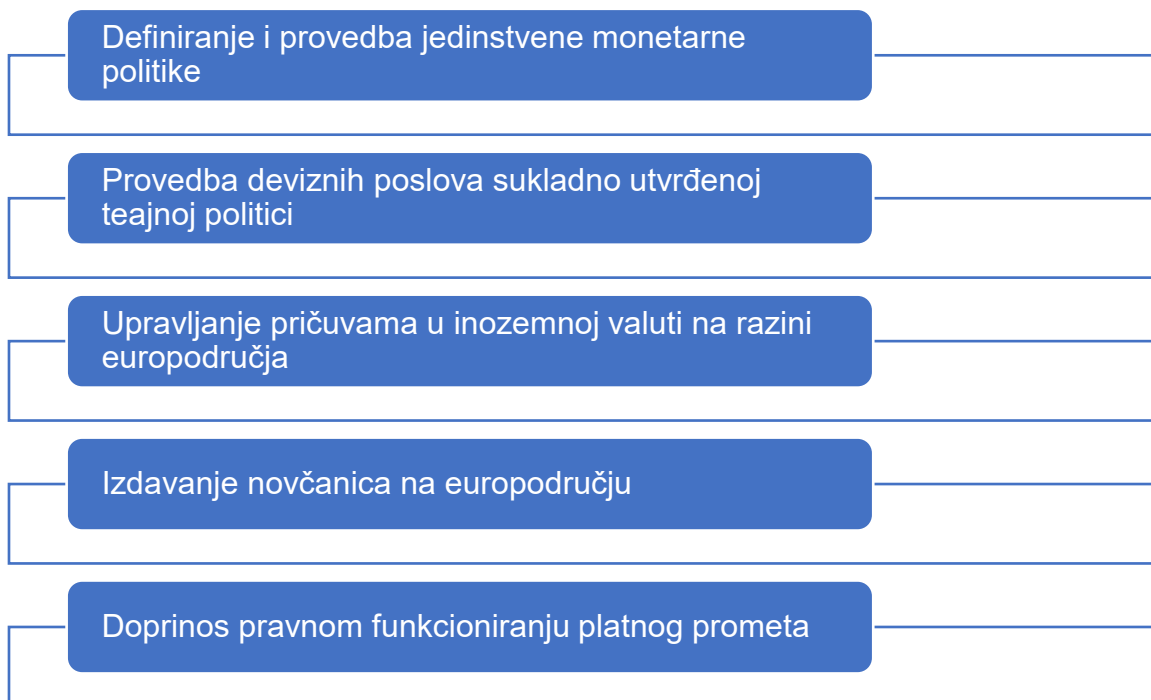
2.6. ULOGA EUROSUSTAVA U KONTEKSTU TARGET 2

Eurosustav (engl. Eurosystem) može se definirati na razne načine i analizirati u diferenciranim kontekstima. Najjednostavnije rečeno, to je središnji bankarski sustav koji integrira Europske središnje banke i nacionalne središnje banke država članica koje imaju usvojenu valutu euro kao jedinstveno sredstvo plaćanja, a čiji je ujedno cilj održavanje stabilnosti cijena i vrijednosti ove valute (Struna, Hrvatsko strukovno nazivlje, 2023). Eurosustav nije isto što i Europski sustav središnjih banaka (engl. European System of Central Banks – ESCB). ESCB u svom sastavu uključuje Europsku središnju banku, kao i Eurosustav, no također i nacionalne središnje banke koje su usvojile euro kao zajedničku valutu i one koje to nisu. S druge strane Eurosustav uključuje samo središnje banke država članica koje su usvojile euro kao zajedničku valutu (Vujeva, 2021, str. 23.-31.). Razmatrajući na taj način, Eurosustav se može pojmiti i kao podsustav ESCB-a, odnosno kao niža razina regulacije platnog prometa i platnih sustava.

Često se o Eurosustavu u ekonomskim krugovima govori o „virtualnom“ konceptu, a razlog tome je nepostojanje pravne osnovne, odnosno osobnosti. Način na koji on funkcionira treba razmatrati usporedno s analizom nekih osnovnim tijela na razini Europske unije, kao i na razini razumijevanja ekonomske i monetarne unije, odnosno europodručja. Detaljnija razrada navedenoga nastupa u ovome poglavlju, ali se ujedno prožima i kroz ostatak rada, čime se povezuju svi njegovi sastavni dijelovi u funkcionalnu cjelinu.

U nastavku slijedi prikaz temeljnih funkcija Eurosustava (Slika 6.).

Slika 6. Funkcije Eurosustava

Izvor: Izrada prema: Vujeva, K. (2021.) Target neravnoteže unutar Eurosustava. [Političke analize : tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku](#), Vol. 10 No. 37. Str. 23.-31.

Iz danih funkcija, mogu se razmatrati razni aspekti uloga ovog sustava. Posebno se poziva na funkciju doprinosa u pravnoj funkcionalnosti platnog prometa, čime se indicira na regulatorni okvir ili strukturu ovog područja. Poseban značaj ovog sustava očituje se u načinima njegova funkcioniranja. Naime on djeluje na način da (Sturm, 2019):

- Osigurava mogućnost plaćanja i namire vrijednosnih papira;
- Ima vodeću ulogu u sustavu velikih plaćanja;
- Omogućuje prekograničnu upotrebu instrumenata osiguranja za sve vrste plaćanja;
- Provodi nadzornu politiku i kontrolira norme za sustav velikih plaćanje, instrumente za plaćanja niže vrijednosti, sisteme prijeboja, sisteme za namirbu vrijednosnih papira;
- Formira zahtjeve kontinuiranog poslovanja tržišnih infrastruktura, te koordinira provedbu;

- Izvještava o vlastitu stavu prema ekonomskim kretanjima, trendovima, te zakonskim kampanjama kontrole i nadzora, infrastrukture i sličnim pitanjima;
- Stabilizira promjene, nepravilnosti, neravnoteže i vanjske utjecaj mega trendova.

Kada se govori da je neki objekt istraživanja sustav, treba se ukazati na one komponente koje ga sačinjavaju. S gledišta Eurosustava to su sljedeći dionici (Sturm, 2019):

- Europska središnja banka;
- 20 nacionalnih banaka koje koriste euro kao jedinstvenu valutu plaćanja³.

Ovaj sustav nema upravljačka tijela, već njime upravljaju tijela Europske središnje banke. Europska središnja banka (engl. *European Central Bank* – ECB) središnja je banka Europske unije, europodručja i ključno tijelo u izvršavanju financijske politike i s time povezanih poslova. Temeljni cilj ove institucije je upravljanje jedinstvenom valutom, eurom. Ujedno je fokusirana i na provedbu ekonomske i monetarne politike, a kontinuirano teži ostvarenju i održavanju stabilnosti cijena, što indicira gospodarski rast i otvaranje novih radnih mjesta. Poseban značaj ove institucije očituje se i u kontrolnoj te nadzornoj funkciji (European Central Bank, 2023).

U nastavku, u Poglavlju 3, detaljnije će se istražiti pitanje nadzora nad sustavima velikih plaćanja, pružajući dublji uvid u aspekte stabilnosti i sigurnosti tih ključnih elemenata europske financijske infrastrukture.

³ Njemačka, Austrija, Belgija, Cipar, Slovačka, Slovenija, Španjolska (Bank of Spain), Estonija, Finska, Francuska, Grčka, Irska, Italija, Latvija, Litva, Luksemburg, Malta, Nizozemska i Portugal, Hrvatska.

3. REGULATORNI OKVIR PLATNOG PROMETA EUROPSKE UNIJE

Regulatorni okvir platnog prometa Europske unije kroz povijest se nekoliko puta modificirao i razvijao. Djelom je o tome bilo riječi i kroz prethodnu historijsku analizu razvoja platnog prometa na ovome području, no u ovome poglavlju pristupa se detaljnijoj analizi temeljnih regulatornih akata.

Na razvoj regulatornog okvira ili, bolje rečeno, njegovu nadopunu, utječu vanjski čimbenici. Pri tome se misli na razne utjecajne čimbenike iz okoline koji nameću potrebu za određenim promjenama u kontekstu platnih sustava i platnih instrumenata. Svrha tih promjena je osigurati stabilnost platnog prometa Europske unije, kao i učinkovitost te sigurnost platnih sustava. Jedan od primjera takvih utjecaja mogu biti financijska kriza, pandemija COVID 19, promjene u navikama potrošača, tehnološke inovacije te slično.

Predmetna problematika obrađuje se na način da se primarno analiziraju ključni regulatorni akti koji su zaduženi za razvoj sustava plaćanja i za postizanje te održavanje kohezivnosti/harmonizacije među državama članicama Europske unije. Naposljetku se obrađuju ostali značajniji regulatorni akti, koji nadopunjuju i uređuju specifična područja i pitanja u svezi navedenoga.

3.2. TEMELJNI REGULATORNI AKTI PLATNOG PROMETA EUROPSKE UNIJE

Za pravilno i stabilno funkcioniranje unutarnjeg tržišta vrlo je važno imati razvijeno integrirano tržište za elektronička plaćanja. To podrazumijeva da se ne razlikuju nacionalna i prekogranična plaćanja. Kako bi se isto osiguralo, stvoren je projekt SEPA. Detaljnije o samom projektu biti će i kasnije riječi, no u kontekstu regulatornog okvira i strukture, navodi se tek što on predstavlja, te se daje riječ o Uredbi koja uređuje njegovo djelovanje i ključna pitanja.

„SEPA omogućuje stvaranje jedinstvenog tržišta za platne usluge u kojemu je građanima, poslovnim subjektima i javnim tijelima moguće izvršavati bezgotovinske platne transakcije u eurima primjenom jedinstvenih modela i postupaka koji se jednako primjenjuju na cijelom SEPA području (Hrvatska narodna banka, 2023).“

Ovaj sustav radi na način da svim sudionicima pruža sigurne, pristupačne i pouzdane platne usluge u eurima po konkurentnim cijenama. To vrijedi za sva plaćanja unutar i izvan nacionalnih granica država. SEPA podržava temeljnu strategiju razvoja Europske unije i sukladan je njezinim načelima i ciljevima. Osnovna svrha je moderniziranje gospodarstva, stvaranje jednakih uvjeta za sve i maksimiziranje dobiti subjekata.

Uredba 260/2012 tiče se pravila u svezi funkcioniranja SEPA. Njome se propisuju pravila o transakcijama kreditnog transfera i izravnog terećenja u eurima unutar Unije kada se i platitelj pružatelj platnih usluga i pružatelj usluga primatelja plaćanja nalaze u Uniji, odnosno kada se jedini pružatelj platnih usluga (dalje „PPU“) koji sudjeluje u platnoj transakciji nalazi u Uniji.

Ona se primjenjuje u sljedećim situacijama (Uredba (EU) br. 260/2012 Europskog parlamenta i Vijeća od 14. ožujka 2012 . o utvrđivanju tehničkih i poslovnih zahtjeva za kreditne transfere i izravna terećenja u eurima, čl. 1.) (OJ L 94):

- *„Kada se platne transakcije obavljaju između pružatelja platnih usluga i unutar njih, uključujući i njihove zastupnike ili podružnice, za njihov vlastiti račun;*
- *Za platne transakcije koje se obrađuju i namiruju putem sustava velikih plaćanja, osim transakcija izravnog terećenja čije obavljanje putem sustava velikih plaćanja platitelj nije izričito zahtijevao;*
- *Za platne transakcije pomoću platne kartice ili sličnog uređaja, uključujući podizanje gotovine, osim ako se platna kartica ili sličan uređaj koristi samo za dobivanje potrebnih informacija za neposredno izvršenje kreditnog transfera ili izravnog terećenja na račun za plaćanje i sa računa za plaćanje utvrđenog pomoću BBAN-a ili IBAN-a;*
- *Za platne transakcije putem telekomunikacijskog, digitalnog ili IT-uređaja, ako takve transakcije ne rezultiraju kreditnim transferom ili izravnim terećenjem na račun za plaćanje i s računa za plaćanje utvrđenog pomoću BBAN-a ili IBAN-a;*

- *Za transakcije novčane pošiljke;*
- *Za platne transakcije prijenosa elektroničkog novca.“*

Detaljnije o samom projektu i važnosti u kontekstu platnog prometa i sustava plaćanja biti će riječi u narednim poglavljima rada.

Revidirani pravni okvir Unije o platnim uslugama nadopunjuje se Uredbom (EU) 2015/751 Europskog parlamenta i Vijeća od 29. travnja 2015. o međubankovnim naknadama za platne transakcije na temelju kartica. Njome se uvode pravila osobito u odnosu na naplatu međubankovnih naknada za transakcije na temelju kartica i time se zapravo može ubrzati postizanje učinkovitog integriranog tržišta za plaćanja na temelju kartica. Svrha ovog akta, od usvajanja do danas, ujedno je dostizanje sigurnijeg i inovativnijeg izvođenja platnih usluga te pojednostavljenje prekograničnih plaćanja.

Od usvajanja do danas došlo je do njezina modificiranja i nadopune, u svrhu praćenja modernizacije. Osnovni razlog bila je pojava novih vrsta platnih usluga, veće inovativnosti i konkurencije te alternative za internetsko plaćanje. Nadopuna je izvršena 2015. godine, kada su obuhvaćena i ova područja u smislu njihove regulacije. Posebna pažnja posvećena je i pitanjima zaštite potrošača, ali i integracije te otvorenosti tržišta (Uredba EU 2015/751 Europskog parlamenta i Vijeća od 29. travnja 2015. o međubankovnim naknadama za platne transakcije na temelju kartica) (OJ L123).

Osnovni ciljevi ove direktive su:

- Osiguranje pravnog temelja za daljnji razvoj i napredak integracije unutarnjeg tržišta za elektroničko plaćanje unutar Europske unije;
- Dostizanje da međunarodno plaćanje postane lakše i učinkovitije, ali i sigurnije kao što je plaćanje unutar jedne države.

U ovu su Direktivu uključene sve inovativne, nove platne usluge što uključuje mobilno i internet bankarstvo. Poseban naglasak postavljen je i na elektronička plaćanja, koja predstavljaju budućnost platnog prometa.

Direktivom se također utvrđuju načela kategorizacije pružatelja platnih usluga, pri čemu pružatelji mogu biti kreditne institucije i njihove podružnice, institucije za elektronički novac i podružnice, poštanske žiro-institucije, institucije za platni promet, Europska središnja banka i nacionalne središnje banke.

U nastavku se prikazuju kategorije pružatelja platnih usluga (Tablica 1.).

Tablica 1. Kategorija pružatelja platnih usluga

KATEGORIJE PRUŽATELJA PLATNIH USLUGA
Kreditne institucije uključujući njihove podružnice
Institucije za elektronički novac
Poštanske žiro-institucije
Institucije za platni promet
ESB i nacionalne središnje države
Države članice ili njihove jedinice regionalne/lokalne uprave

Izvor: Izrada autorice prema: Direktiva (EU) 2015/2366 Europskog parlamenta i Vijeća od 25. studenoga 2015. o platnim uslugama na unutarnjem tržištu, o izmjeni direktiva 2002/65/EZ, 2009/110/EZ i 2013/36/EU te Uredbe (EU) br. 1093/2010 i o stavljanju izvan snage Direktive 2007/64/EZ (Tekst značajan za EGP). (OJ L 337) Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32015L2366>. Pristupljeno: 06.08.2023.

Navedeni akt uz prethodne čini temeljnu infrastrukturu regulacije platnog prometa u Europskoj uniji. Na snazi su i mnogi ostali, koji uređuju specifična područja i pitanja. Djelom će o njima biti riječi i u narednim poglavljima, no osnovni su sistematizirano prikazani u prethodnom tekstu.

Treba istaknuti kako se regulatorni akti kontinuirano i nadopunjuju, sukladno realnom stanju u okolini, utjecajima koji iz te okoline pritječu i imaju utjecaj na predmetno područje, te sukladno potrebama i mogućnostima europodručja. Tendencija tih nadopuna i modifikacija je održavanje stabilnosti i konkurentnosti platnog prometa, to jest ukupnog platnog sustava europodručja.

3.3. OSTALI REGULATORNI AKTI

„Elektronički novac jest elektronički, uključujući i magnetski, pohranjena novčana vrijednost koja je izdana nakon primitka novčanih sredstava u svrhu izvršavanja platnih transakcija u smislu zakona kojim se uređuje platni promet i koju prihvaća fizička ili pravna osoba koja nije izdavatelj toga elektroničkog novca, a koja čini novčano potraživanje prema izdavatelju“ (čl. 3, Zakon o elektroničkom novcu, Narodne novine, NN 64/18, 114/22).“ Treba istaknuti da u praksi još uvijek ne postoji unificirano pojmovno određenje ovog termina. Isti je teško definirati uslijed njegovih specifičnih ekonomskih i tehnoloških obilježja. Unatoč tome, razni dionici pristupaju njegovu definiranju, a primjerice Europska središnja banka navodi kako je riječ o elektroničkom spremištu monetarne vrijednosti na tehničkom uređaju koji se može široko koristiti za plaćanja obveza bez uključivanja bankovnih računa u transakciju, već da služi kao “prepaid” instrument (European Central Bank, 1998: 7).

Elektronički novac javlja se kao posljedica razvoja elektroničkih plaćanja koji se javljaju još 60-ih godina prošloga stoljeća, a potaknuti su primarno tehnološkom revolucijom i razvojem međunarodne ekonomije. Dva su razloga pojave ovog novca. Primarno, on se javlja kao sredstvo koje je trebalo podržati elektroničku trgovinu putem Interneta, te omogućiti obavljanje transakcija, smanjiti njihove troškove i postupno zamijeniti plaćanje novčanicama i kovanicama u maloprodaji. Drugi razlog odnosi se na informatičku revoluciju koju obilježava integracija elektroničkog procesuiranja informacija i telekomunikacijskih tehnologija, kao i smanjenje geografskih razlika. Naime, informatička revolucija promijenila je financijski sektor i dovela do mogućnosti da sustavi plaćanja postanu pouzdaniji i učinkovitiji. Time se stvorilo pogodno „tlo“ za razvoj daljnjih monetarnih inovacija (Hamdi, 2007: 293).

Danas se elektronički novac smatra vodećim dostignućem koje prenosi unaprijed zadanu monetarnu vrijednost i koristi se za višestruke transakcije. Iako danas i dalje prevladava gotovinsko plaćanje na razini svijeta, vjeruje se kako bi u budućnosti njegov značaj mogao eskalirati (Hamdi, 2007: 295).

Na razini ovog područja primjenjuje se i Direktiva 2009/110/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 16. rujna 2009. o osnivanju, obavljanju djelatnosti i bonitetnom nadzoru poslovanja institucija za elektronički novac te o izmjeni direktiva 2005/60/EZ i 2006/48/EZ i stavljanju izvan snage Direktive 2000/46/EZ.

Spomenuti akt sadrži pravila o poslovanju i nadzoru institucija za elektronički novac (takozvani „e-novac“) kako bi se pridonijelo stvaranju potpunog jedinstvenog tržišta usluga elektroničkog novca u Europskoj uniji. Ona je izravno povezana s Direktivom (EU) 2015/2366 Europskog parlamenta i Vijeća od 25. studenoga 2015. o platnim uslugama na unutarnjem tržištu, o izmjeni direktiva 2002/65/EZ, 2009/110/EZ i 2013/36/EU te Uredbe (EU) br. 1093/2010 i o stavljanju izvan snage Direktive 2007/64/EZ (OJ L 337) čiji je dugoročni cilj postizanje jedinstvenog tržišta za plaćanja u korist potrošača, poduzeća ili širega gospodarstva Europske unije. Ova direktiva je na snazi od 30. listopada 2009., a Zemlje Europske unije trebale su uključiti direktivu u svoje nacionalno pravo do 30. travnja 2011. godine.

Direktiva o elektroničkom novcu ima za cilj omogućiti pojavljivanje novih, inovativnih i sigurnih usluga e-novca (Direktiva 2009/110/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 16. rujna 2009. o osnivanju, obavljanju djelatnosti i bonitetnom nadzoru poslovanja institucija za elektronički novac te o izmjeni direktiva 2005/60/EZ i 2006/48/EZ i stavljanju izvan snage Direktive 2000/46/EZ) (OJ L 267) :

- Omogućiti novim poduzećima pristup tržištu;
- Potaknuti učinkovito natjecanje između svih tržišnih sudionika.

Ovim instrumentom nastoji se modernizirati regulatorni okvir, sva pitanja i procese u svezi platnog prometa Europske unije. Direktiva se ne primjenjuje na novčanu vrijednost koja se koristi za kupnju digitalnih dobara ili usluga, kod kojih se na temelju prirode dobra ili usluge dodaje svojstvena vrijednost. Misli se primjerice na situacije kada operator dodaje vrijednost primjerice u obliku mogućnosti pristupa, pretraživanja ili distribuiranja, pod uvjetom da se dotično dobro ili usluga može koristiti samo posredstvom digitalnog uređaja, kao što su mobilni telefon ili računalo, te pod uvjetom da operator telekomunikacijske, digitalne ili informacijske tehnologije ne djeluje samo kao posrednik između korisnika platnih usluga i dobavljača tog dobra ili usluge.

Temeljni ciljevi ove Direktive sadržani su i u hrvatskom zakonodavstvu i regulatorno okviru platnog prometa, a odnose se na (Republika Hrvatska, Ministarstvo financija, 2018: 3):

- *„Uvođenje novih platnih usluga koje izdavatelji elektroničkog novca mogu, uz izdavanje elektroničkog novca, obavljati kao svoju djelatnost;*
- *Proširenje područja primjene;*
- *Veću sigurnost za sva elektronička plaćanja i za sve izdavatelje elektroničkog novca;*
- *Unaprijeđena pravila o zaštiti prava potrošača kada se isti pojavljuju u ulozi imatelja elektroničkog novca.“*

Udio plaćanja u elektroničkom novcu za sada je relativno nizak, posebice na razini pojedini država europodručja, među kojima je i Hrvatska. Međutim, tendencija regulatornih okvir i tijela koja se ovim pitanjima bave jest maksimizirati taj udio. Osim modernizacije, vjeruje se da se na ovaj način može doprinijeti sigurnosti i brzini plaćanja, te provedbi transakcija za razne potrebe.

Sljedeća značajnija direktiva koja se u ovome radu analizira je Uredba (EU) 2021/1230 Europskog parlamenta i Vijeća od 14. srpnja 2021. o prekograničnim plaćanjima u Uniji (2021/1230). Njome su utvrđuju pravila o prekograničnim plaćanjima i transparentnosti naknada za preračunavanje valuta unutar Europske unije.

Njezina primjena našla je mjesto u svim prekograničnim plaćanjima, a sukladno odredbama Direktive (EU) 2015/2366, koja su izražena u eurima ili u nacionalnim valutama država članica koje su dostavile svoju odluku o proširenju primjene ove Uredbe na svoju nacionalnu valutu. Ona se primjenjuju na nacionalna i prekogranična plaćanja koja su izražena u eurima ili u nacionalnoj valuti države članice koja nije euro, ali uključuju uslugu preračunavanja valuta. Ne primjenjuje se na plaćanja koja izvrše pružatelji platnih usluga za vlastiti račun ili u ime drugih pružatelja platnih usluga (Direktiva (EU) 2015/2366 Europskog parlamenta i Vijeća od 25. studenoga 2015. o platnim uslugama na unutarnjem tržištu) (OJ L 337)

Uredbom se definiraju temeljni pojmovi u svezi ovog poslovanja i aktivnosti, određene su naknade za prekogranična plaćanja, te naknade za preračunavanje valuta u svezi

raznih instrumenata plaćanja, bilo da je riječ o gotovini ili karticama. Tendencija je automatiziranje plaćanja, odnosno reduciranje i izbjegavanje problema u zakašnjelim plaćanjima i s time povezanim posljedicama.

4. NADZOR SUSTAVA VELIKIH PLAĆANJA U EU

Cilj ovog poglavlja je sistematizirati kontrole i nadzorne funkcije nad platnim sustavom i mehanizmima plaćanja, to jest ukazati na ključne uloge odgovornih dionika u ovome procesu.

Na razini Europske unije na snazi je Uredba Europske središnje banke 795/2014 u svezi nadzornih zahtjeva za sistemski važne platne sustave. Ona ima posebnu važnost u kontekstu ovog poglavlja, pa se kao takva i analizira. Nadzor Eurosustava nad platnim sustavima temelji se na međunarodno prihvaćenim „CPMI-IOSCO“ načelima za infrastrukture financijskih tržišta. Oni su usvojeni kao standardi za nadzor Eurosustava svih vrsta infrastruktura financijskih tržišta u europodručju u nadležnosti Eurosustava.

U nastavku se općenito govori o kontroli i nadzoru platnog prometa Europske unije. Slijedi detaljnije o Jedinstvenom mehanizmu kontrole i nadzora.

4.2. KONTROLA I NADZOR PLATNOG PROMETA EUROPSKE UNIJE

U kontekstu kontrole i nadzora platnog prometa na razini Europske unije posebice treba spomenuti Eurosustav, a s njime i povezane dionike, poput Komisije, Europske središnje banke i sličnih. Eurosustav, kao vodeće financijsko tijelo, između ostaloga, vodi brigu o financijskoj stabilnosti i europskoj financijskoj integraciji. Predano je posvećen povjerenju, transparentnosti i odgovornosti.

Osim njega treba spomenuti i Europski sustav središnjih banaka, kao i Europsku središnju banku. Kontrola i nadzor plaćanja provode se sustavno na razini Europske unije. U tom procesu plaćanja se primarno nadziru od strane nacionalnih središnjih banaka država članica, a koje naposljetku prolaze kontrolu i nadzor od strane Europske središnje banke, kao krovne institucije.

Način na koji ona provodi kontrolu i nadzor, a ujedno nadilazi samo područje bankarskog poslovanja, je (Banking supervision, 2023):

- Uspostavom zajedničkog pristupa nadzoru svakoga dana;
- Poduzimanjem usklađene nadzorne aktivnosti i korektivnih mjera;
- Osiguranjem dosljedne primjene propisa i nadzornih politika.

Važna je njezina uska suradnja sa svim nadzornim tijelima na ovoj razini, kao i nadzornim tijelima na nacionalnim razinama država članica. Pri tome se kontinuirano provode kontrolne provjere, nadzori i specifične istrage poslovanja i obavljanja transakcija. Također se provodi kontrola odobrenja bankama za rad. Osim navedenoga, osigurava se usklađenost s bonitetnim pravilima na razini Unije, te se postavljaju novi zahtjevi za minimiziranje financijskih rizika. U procesu nadzora sudjeluju apsolutno sve države članice, kao i vanjske države koje su izravno povezane s ovim pitanjima.

U kontekstu kontrole i nadzora platnog prometa Europske unije poseban značaj ima nadzor Eurosustava. On obuhvaća različite vrste infrastruktura, instrumenata, shema i aranžmana ove svrhe i namjene. Nadzor provodi na način da postavlja temeljne ciljeve za sigurnost i učinkovitost, a u skladu s posebnim nadzornim propisima, načelima, smjernicama i preporukama relevantnim za nadzirane infrastrukture i subjekte, instrumente, sheme i aranžmane elektroničkog plaćanja. Pri tome slijedi nekoliko ključnih koraka ovoga procesa, odnosno (European Central Bank, 2023):

- Prikupljanje relevantnih informacija;
- procjena informacija u odnosu na ciljeve nadzora;
- izazivanje promjena gdje je to potrebno.

Kako bi postigao učinkovit nadzor, poštuju se temeljna načela na kojima se on temelji. To su (European Central Bank, 2016):

- Pravni temelj – visok stupanj sigurnosti za svaki materijalni aspekt aktivnosti, jasna, razumljiva i u skladu s relevantnim zakonima i propisima usvojena pravila, postupci i procedure;
- Upravljanje – ciljevi koji visoki prioriteta stavljaju na sigurnost i učinkovitost, a posebice podržavaju financijsku stabilnost i druga relevantna razmatranja os javnog interesa

- Sveobuhvatno upravljanje rizicima – politike, postupci i sustavi upravljanja rizikom koji omogućuje identificiranje, mjerenje, praćenje i upravljanje rasponom rizika koji nastaju, a ti okviri trebaju biti podložni periodičnoj reviziji;
- Kreditni rizik – uspostava okvira za upravljanje kreditnom izloženošću prema sudionicima i kreditnim rizicima koji proizlaze iz plaćanja, procesa kliringa i namire. Kreditna izloženost može proizaći iz trenutne izloženosti, potencijalne buduće izloženosti ili oboje. Važno je identificirati izvore kreditnog rizika, rutinski ih mjeriti i nadzirati kreditnu izloženost te koristiti odgovarajuće alate za upravljanje rizikom;
- Kolateral – ograničavanje imovine koju (rutinski) prihvaća kao kolaterala na onu s niskim kreditnim, likvidnosnim i tržišnim rizikom;
- Rizik likvidnosti – okvir za upravljanje rizicima likvidnosti od svojih sudionika, banaka namire, agenata, skrbničkih banaka, osiguravatelji likvidnosti i drugih subjekata;
- Zadana pravila i procedure sudionika – postojanje pravila i procedura dodjeljivanja obveza dionika;
- Opći poslovni rizik – postojanje sustava upravljanja i kontrole za prepoznavanje, praćenje i upravljanje općim poslovnim rizicima, uključujući gubitke od loše izvedbe poslovne strategije, negativnih novčanih tokova i visokih ili nepredvidivih troškova poslovanja;
- Skrbništvo i investicijski rizici – držanje vlastite imovinu i imovine sudionika kod nadziranih i reguliranih subjekata koji imaju čvrste računovodstvene prakse, čuvanje procedura i internih kontrola koje u potpunosti štite tu imovinu;
- Operativni rizik – uspostava okvira za upravljanje operativnim rizikom s odgovarajućim sustavima, politikama, postupcima i kontrolama za identificiranje, praćenje i upravljanje operativnim rizicima;
- Zahtjevi za pristup i sudjelovanje - omogućavanje pravednog i otvorenog pristupa svojim uslugama, uključujući izravne i, gdje je relevantno, neizravne sudionike;
- Sudjelovanje na više razina – osiguranje da pravila, procedure i sporazumi dopuštaju prikupljanje osnovnih informacija o neizravnom sudjelovanju kako bi se moglo identificirati, pratiti i upravljati svim materijalnim rizicima koji proizlaze iz višeslojnih aranžmana sudjelovanja;

- Učinkovitost i djelotvornost - jasno definirani ciljevi koji su mjerljivi i ostvarivi;
- Komunikacijski postupci i standardi – korištenje međunarodno prihvaćenih komunikacijskih postupaka i standarda;
- Objava pravila, ključnih postupaka i tržišnih podataka – usvajanje jasna i sveobuhvatna pravila i postupaka koji su u potpunosti transparentni sudionicima.

U nastavku se razmatra Uredba Europske središnje banke o nadzornim zahtjevima za sistemski važne platne sustave, koja čini važan segment u kontekstu kontrole i nadzora platnog prometa Europske unije.

4.3. UREDBA EUROPSKE SREDIŠNJE BANKE O NADZORNIM ZAHTJEVIMA ZA SISTEMSKI VAŽNE PLATNE SUSTAVE

Na razini europske unije usvojena su i snažno se poštuju načela za sistemski važne platne sustave. Posljednja nadopuna tih načela nastupila je 2012. godine, kada su zamijenjena takozvanim Načelima za infrastrukturu financijskog tržišta (tzv. CPSS-IOSCO načela; Službeni list Europske Unije; Uredba europske središnje banke (EU) br. 795/2014 od 3. srpnja 2014. o nadzornim zahtjevima za sistemski važne platne sustave (ESB/2014/28). Prema ovim načelima platni sustavi obvezni su podlijegati kontinuiranom nadzoru, prema jasno određenim i javno objavljenim kriterijima, zbog njihove mogućnosti izazivanja sistemskih rizika ako su nedovoljno zaštićeni protiv rizika kojima su izloženi.

Pri tome, nadležna tijela trebaju imati dostatne ovlasti i sredstva za ispunjenje ovih zadaća. Kontrola i nadzor provode se sukladno nacionalnim i nadnacionalnim pravnim i regulatornim okvirima. U tu svrhu, Europska središnja banka predmetna načela provela je ovom Uredbom.

Uredba se primjenjuje na sve platne sustave kojima upravljaju središnje banke i privatni upravitelji. Uredbom je istaknuto da sustav TARGET2 ima decentraliziranu strukturu koja povezuje više platnih sustava. Pri tome su sve komponente usklađene u najvećoj mjeri s određenim iznimkama u slučaju ograničenja koja proizlaze iz nacionalnog prava. TARGET2 također je obilježen jedinstvenom tehničkom

platformom pod nazivom Jedinostvena zajednička platforma, a konačnu nadležnost nad njime ima Upravno vijeće „Official Journal of the European Union, L 217, 15 August 2018, p. 1-30”)

Može se zaključiti kako je proces kontrole i nadzora na razini Europske unije vrlo kompleksan. On nadilazi granice samog područja, u smislu da uključuje i sve vanjske povezane dionike. Sustav je jasan, dokumentiran i vrlo precizan. O tome svjedoči opsežan regulatorni okvir, kao i postojanje većeg broja tijela te ostalih dionika koji su zaduženi za pojedina područja kontrole i nadzora. Posebno se pohvaljuje sustavni nadzor, te visoka razina suradnje s nižim, nacionalnim razinama.

Kao i kod ostalih pitanja vezanih uz platni promet i platne sustave, također i u ovome segmentu treba istaknuti dinamičnost sustava i pristupa sustavu. Naime, u skladu s potrebama, mogućnostima, trendovima i praksama nije isključivo modificiranje sustava kontrole i nadzora, te nadopunjavanje pravne osnovne i regulatornog okvira. Kontrola i nadzor na nacionalnim razinama usklađeni su s pravnom osnovom Europske unije, ali podliježu i nekim nacionalnim specifičnostima.

4. HRVATSKI SUSTAV PLAĆANJA PRIJE I NAKON PRELASKA NA EURO

Republika Hrvatska relativno je nova država članica Europske unije. Od pristupanja ovoj nadnacionalnoj tvorevini do danas hrvatsko je gospodarstvo i društvo doživjelo drastične promjene u pozitivnom kontekstu. Može se reći da je gospodarstvo sve otvorenije, povezanije s ostalim državama članicama, stabilnije i razvijenije, te perspektivnije.

Brojne promjene nakon spomenutog događaja evidentirane su i u kontekstu financija, platnih transakcija ili platnih sustava ove države. Riječ je o kompleksnim promjenama koje imaju inducirani učinak, to jest utječu na primjene u ostalim segmentima ili ekonomskim i neekonomskim aspektima.

U ovome se poglavlju nastoji ukazati na obilježja hrvatskog sustava plaćanja prije i nakon europskog integriranja. Jednostavnije rečeno, nastoji se prikazati niz promjena koje su se dogodile na razini platnog sustava Hrvatske, nakon pripajanja države Europskoj uniji.

4.1. O PLATNOM SUSTAVU REPUBLIKE HRVATSKE

Platni sustav Republike Hrvatske moguće je inicijalno definirati sukladno općem teorijskom uvjerenju, te specifičnostima nacionalnog sustava i platne infrastrukture. Posljedično, on predstavlja sustav plaćanja u kojem najmanje jedan sudionik egzistira kao pružatelj ili davatelj platnih usluga, a pri čemu nosi odobrenje za navedeno, izdano od strane Hrvatske narodne banke, kao središnje institucije ovog sustava. Ujedno se uvjeti i specifičnosti samog subjekta i povezanih subjekata te procesa jasno utvrđuju Zakonom o platnom prometu (Narodne novine, NN 66/2018).

4.1.1. POVIJESNI RAZVOJ

Platni sustav Hrvatske razvijao se kroz nekoliko razdoblja, a smatra se ispravnim govoriti o dva temeljna razdoblja razvoja. Razdoblje od osamostaljenja Hrvatske do pristupanja države Europskoj uniji, te razdoblje koje je uslijedilo nakon toga, a traje i danas.

U bivšoj Jugoslaviji, čija članica je bila i Republika Hrvatska, dinarska sredstva (tadašnja valuta) poduzeća su polagala i vodila kod Službe društvenog knjigovodstva. Ova institucija sredstva je evidentirala kao njihove depozite koji su bili položeni u pojedinim bankama s kojima su poduzeća sklapala ugovore. Stoga se čitav nacionalni promet odvijao upravo preko ove Službe. Promjene nastupaju s osamostaljenjem Hrvatske, točnije 1993. godine. Tada se Služba društvenog knjigovodstva transformira u Zavod za platni promet. Ova institucija odgovarala je za čitav unutarnji promet u koji su bile uključene banke, depozitne institucije i ostali dionici. Godine 2002. Zavod za platni promet mijenja naziv u Financijska agencija, koja posluje i danas. Od začetaka rada bila je zadužena za izvršenje transakcija u platnom prometu, prijevoz gotova novca, pružanje poslovnih informacija i elektroničkih servisa (Hrvatska narodna banka, 2023).

Daljnje promjene nastupaju s pristupanjem Hrvatske Europskoj uniji, 2013. godine, a posebice se očekuju od pristupanja euro području 2023. godine. Upravo se o tim promjenama, u smislu uvođenja jedinstvene valute, modernizacije platnog prometa i digitalizacije platnih sustava te instrumenata raspravlja u svim dijelovima ovoga poglavlja.

4.1.2. PLATNI SUSTAVI

Danas se platni promet u Hrvatskoj izvršava preko tri temeljna sustava. To su TARGET-HR, EuroNKS i EuroNKSInst. Prije pristupanja Hrvatske euro području međubankovna plaćanja odvijala su se preko četiri sustava. To su (Hrvatska narodna banka, 2023):

- Hrvatski sustav velikih plaćanja;
- Nacionalni klirinški sustav;

- TARGET2;
- EuroNKS.

Hrvatski sustav velikih plaćanja (HSVP) predstavljao je platni sustav za razne platne transakcije, odnosno transakcije velikih iznosa izražene u kunama. Neki od primjera takvih transakcija bile su platne transakcije koje su za svrhu imale provođenje mjera monetarne politike Hrvatske narodne banke, platne transakcije koje su provedene kako bi se banke opskrbile gotovim novcem, platne transakcije povezane s transakcijom financijskih instrumenata i ostale transakcije. Sudionici ovog sustava bili su Hrvatska narodna banka, kreditne institucije čije je sjedište u Hrvatskoj, Hrvatska banka za obnovu i razvitak i Srednje klirinško depozitarna društvo.

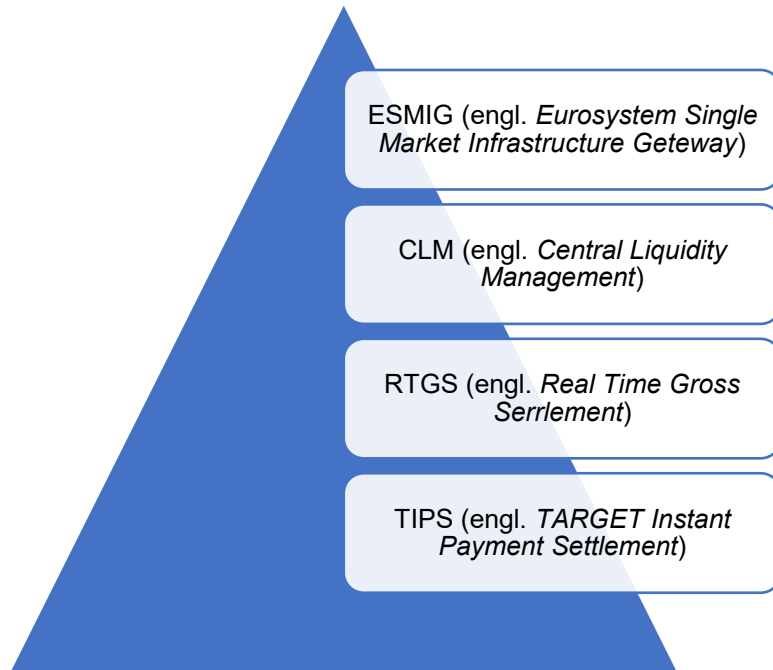
Nacionalni klirinški sustav predstavljao je jedan od sveobuhvatnih platnih sustava koji su služili za međubankovna plaćanja u kunama između sudionika, odnosno Hrvatske narodne banke, kreditnih institucija te Hrvatske banke za obnovu i razvitak. Upravitelj i vlasnik ovog sustava bila je Financijska agencija, koja je donosila upute koje reguliraju operativne postupke i cjenik usluga ovog sustava. Svrha ovog sustava bilo je osiguranje učinkovitog, pouzdanog i promptnog bezgotovinskog plaćanja između depozitnih institucija (Vidaković, Gregurek, 2013: 122).

Platni sustav Hrvatske, naziva TARGET-HR, je komponenta prethodno opisanog platnog sustava. Njime upravlja hrvatska središnja banka, odnosno Hrvatska narodna banka, a sukladno odredbama Zakona o konačnosti namire u platnim sustavima i sustavima za namiru financijskih instrumenata (Narodne novine, NN 59/12 i 44/16).

Na razini Eurosustava dana 20. ožujka 2023. godine došlo je do uspostave nove konsolidirane platforme T2-T2S i novog sustava TARGET te pripadajućeg servisa T2. On je doveo do optimizacije upravljanja likvidnošću u svim TARGET uslugama te je zamijenio postojeći sustav TARGET2 sustav. Sustav TARGET-HR zamijenio je nacionalnu komponentu sustava TARGET2-HR, koja je započela s radom 1. veljače 2016. godine (Hrvatska narodna banka, 2023).

U nastavku se prikazuju njegova struktura ili sastavni dijelovi (Slika 8.).

Slika 7. TARGET-HR i T2 servis

Izvor: Izrada prema: Sržić, Z. (2023.) Što je transakcijski sustav TARGET-HR kojim upravlja HNB (Hrvatska narodna banka)? Dostupno na: <https://znatko.com/32834/transakcijski-sustav-target-kojim-upravlja-hrvatska-narodna>. Pristupljeno: 07.08.2023.

ESMIG je jedinstvena ulazna točka za sve sudionike ovog sustava i ona omogućuje njihovo povezivanje te pristup svim uslugama. Pristup je omogućen preko više mrežnih pružatelja usluga, pri čemu se svi oni moraju pridržavati jedinstvene specifikacije komunikacijskog sučelja prema ESMIG-u. Povezivanje na usluge omogućeno je putem komunikacije temeljem tzv. XML poruka ili datoteka i putem online aktivnosti.

Sljedeći segment, CLM služi centraliziranom praćenju i upravljanju likvidnošću. On nudi niz obilježja u smislu instrumenata kojima se isto provodi. Subjekti koji posjeduju račun otvoren u CLM-u odgovorni su za vlastitu likvidnost i praćenje procesa namire na svojim glavnim novčanim računima (Sržić, 2023).

RTGS predstavlja uslugu sustava TARGET-HR, koja služi za provođenje i namiru međubankovnih plaćanja i plaćanja klijenata banaka, kao i za namiru sporednih sustava u realnom vremenu. Posljednji segment je TIPS, koji se koristi za provođenje i namiru instant plaćanja.

Izravni ili direktni sudionici ovog sustava u Hrvatskoj su (Hrvatska narodna banka, 2023):

- Hrvatska narodna banka;
- Kreditne institucije (banke i štedne banke) sa sjedištem u Republici Hrvatskoj;
- Središnje klirinško depozitarno društvo;
- SKDD-CCP Smart Clear d.d.;
- Financijska agencija kao upravitelj dvaju sporednih sustava.

Slijedom svega navedenog, jasno je kako je TARGET-HR vodeći ili glavni sustav plaćanja u Hrvatskoj. On ima složenu koncepciju, a primjenjuje se za razne platne transakcije i namire.

EuroNKS predstavlja sljedeći platni sustav koji se primjenjuje za obračun platnih transakcija SEPA kreditnih transfera (SCT) i SEPA izravnih terećenja (SDD), nacionalnih i prekograničnih. Njime se obračunavaju platne transakcije zadane prema Pravilima jedinstvene platne sheme Europskoga platnog vijeća (engl. *European Payment Council scheme*) za izvršenje SEPA kreditnih transfera i SEPA izravnih terećenja. SEPA je jedinstveno područje plaćanja u eurima (Hrvatska narodna banka, 2023).

Ovaj sustav funkcionira i primjenjuje se od 2016. godine. Nakon uvođenja eura kao jedinstvenog sredstva plaćanja u Hrvatskoj, provodi obračune u eurima. Vlasnik i upravitelj ovog sustava je Financijska agencija. U njezinoj nadležnosti su realizacija, uspostava i operativno upravljanje platnom infrastrukturom platnog sustava EuroNKS. Ujedno ova institucija osigurava izvršavanje prekograničnih i s njima izjednačenih nacionalnih platnih transakcija. To se provodi integriranjem, odnosno povezivanjem s drugim SEPA platnim sustavom koji obračunava zaprimljene platne transakcije ili ih

usmjerava na obračun u drugi povezani SEPA sustav. Pravilima rada platnog sustava EuroNKS uređuju se temeljna pravila i način rada EuroNKS-a.

Unutar ovog sustava banke posjeduju obračunske račune. Sam način funkcioniranja i djelovanja uređen je na razini Europske unije, točnije Uredbom 260/2012, koja iskazuje obvezu upravitelja platnih sustava za mala plaćanja na razini Europske unije, a uz osiguranje interoperabilnosti sustava s ostalim platnim sustavima za mala plaćanja unutar ovog područja. Nakon pristupanja Hrvatske europodručju dolazi do promjene unutar ovog sustava, a na način da se primjenjuje obračun nacionalnih i prekograničnih SDD plaćanja u eurima po modelu obračuna i namire koji se operativno primjenjuje za SCT platne transakcije (Hrvatska narodna banka, 2023).

I unutar ovog sustava iskazuje se uloga Hrvatske narodne banke. Ova je institucija odgovorna za osiguranje prekogranične interoperabilnosti i pune dostupnosti platne infrastrukture sustava s ostalim platnim sustavima SEPA područja. Ujedno ona ima i kontinuitet kontrole i nadzora nad ovim sustavom.

EuroNKSInst javlja se kao platni sustav za izvršavanje platnih transakcija u eurima, između platitelja i primatelja, te u gotovo realnom vremenu (SEPA instant kreditni transfer). Točnije, misli se na vrlo kratko vremensko razdoblje, to jest provođenje transakcije u nekoliko sekundi, neprekidno. U tom roku provodi se terećenje IBAN računa platitelja, izvršenje međubankovnog obračuna zadane instant platne transakcije i odobrenje IBAN računa primatelja plaćanja.

Vlasnik i upravitelj ovog platnog sustava jest ponovno Financijska agencija. Ona osigurava kontinuirano, sigurno i stabilno funkcioniranje sustava, a sukladno načelima za financijske infrastrukture i međunarodno prihvaćenim standardima. Usluge se koriste od strane ovih banaka koje su sudionice ili članice ovog sustava. danas su to (FINA, 2023):

- Addiko Bank d.d.;
- BKS BANK AG, Glavna podružnica Hrvatska;
- Hrvatska poštanska banka d.d.;
- Istarska kreditna banka Umag d.d.;

- Partner banka d.d.;
- Privredna banka Zagreb d.d.;
- Zagrebačka banka d.d.

Od početka 2023. godine platni sustav EuroNKSInst za sudionike sustava osigurao je namiru nacionalnih instant plaćanja u eurima, obzirom na članstvo Hrvatske u europodručju. Nadalje, potpuna primjena SEPA sheme za instant kreditni transfer (SCT Inst) postignuta je pristupanjem TIPS-u (engl. *TARGET Instant Payment Settlement*) 24. lipnja 2023. godine (FINA, 2023).

4.1.3. HRVATSKA NARODNA BANKA

Pri razradi platnog sustava neke države, a u ovome slučaju Republike Hrvatske, vrlo je važno osvrnuti se na središnju instituciju, odnosno Hrvatsku narodnu banku. Ona kao središnja nacionalna banka ima niz uloga i funkcija. Osim što je odgovorna za temeljne poslove poput vođenja računa kreditnih institucija i računa države, ona upravlja platnim sustavom, ima kontrolnu i nadzornu ulogu, izdaje novčanice i kovani novac te opskrbljuje centre gotovim novcem ili ga daje u opticaj (Hrvatska narodna banka, 2023).

Jednostavnije rečeno, osnovna uloga i razlog postojanja ove institucije jest da osigura transparentno, sigurno i učinkovito funkcioniranje platnog prometa i platnih sustava koji su na snazi. Ona brine o stabilnosti platnog sustava, ali i o nadzoru, odnosno kontroli odvijanja poslova unutar istoga. Može se reći da na taj način daje podršku dugoročnom, stabilnom i konkurentnom ekonomskom poslovanju i razvoju države.

Hrvatska narodna banka javlja se kao upravitelj jednog od triju platnih sustava, TARGET-HR. Osobito značajna uloga je i u kontekstu nadzora sigurnosti i učinkovitosti platnog prometa te platnih sustava, a s time povezanom i sigurnosti sudionika u platnom prometu. Ona određuje obveznike, sadržaj, načine i rokove izvještavanja o pruženim platnim uslugama te objavljuje prikupljene statističke podatke na svojoj internetskoj stranici. Ujedno izvještava u svezi svih poslova i podnosi podatke Europskoj središnjoj banci u okviru svojih obveza izvješćivanja. Danas ova institucija kontinuirano brine i o aktualnim te nadolazećim trendovima na financijskom tržištu, platnim uslugama i instrumentima plaćanja, te općenito o razvoju sustava kao takvog i unapređenju njegove konkurentnosti (Hrvatska narodna banka, 2023).

Hrvatska narodna banka je nakon uvođenja eura kao jedinstvene valute plaćanja postala dio Eurosustava. Posljedično, ona aktivno sudjeluje u formiranju i provedbi zajedničke monetarne politike u europodručju, a time Hrvatska gubi dio monetarne neovisnosti. Ujedno je zadužena i za provedbu monetarne politike u Hrvatskoj, a to znači da hrvatske banke i dalje posluju izravno s ovom institucijom i obavljaju sve operacije. Ova funkcija, kao i ostale opisane utječe na činjenicu da Hrvatska narodna banka ima aktivnu ulogu u kreiranju zajedničke monetarne politike i time ima utjecaj na uvjete financiranja na razini čitavog europodručja (Euro, 2023).

Ono što ostaje nepromijenjeno, između ostaloga, je funkcija HNB-a u samostalnoj provedbi makroprudencijalne politike, čime osigurava otpornost bankovnog sustava. Na taj način izravno utječe i na likvidnost, kapitaliziranost i kreditnu aktivnost banaka u Hrvatskoj. Nadzor i kontrolu nad poslovima banaka provodi u suradnji s Europskom središnjom bankom te o istome izvještava. Ostale nepromijenjene funkcije ove institucije su (Euro, 2023):

- Osiguranje neometanog funkcioniranja platnog sustava;
- Izdavanje i obavljanje opskrbe novčanicama i kovanicama eura;
- Obavljanje poslova povezanih s proizvodnjom službene statistike;
- Praćenje provedbe zaštite potrošača;
- Upravljanje pričuvama Republike Hrvatske;
- Provedba nadzora nad poštivanjem propisa za sprječavanje pranja novca i financiranja terorizma.

Zadace, funkcije i odgovornosti zaposlenika i rukovodstva ove institucije, s pristupanjem Hrvatske u europodručje, se povećavaju i bivaju složenije. Sukladno tome, vrlo je važno poticanje svih subjekata na praćenje suvremenih odredbi, praksi i zahtijeva u ovome području.

4.2. ULOGA EURA U PLATNOM SUSTAVU HRVATSKE I DIGITALNA TRANSFORMACIJA PLATNOG SUSTAVA

Funkcioniranje platnog sustava Republike Hrvatske prije pristupanja Europskoj uniji određeno je uglavnom nacionalnim zakonodavnim aktima i ostalim instrumentima na

razini države. Od pristupanja Hrvatske europodručju i uvođenju eura kao valute plaćanja u Hrvatskoj, dolazi do intenziviranja značaja odredbi Europske unije u ovome području, no to ne umanjuje važnost nacionalnog zakonodavstva koje je i dalje na snazi.

Temeljni akti pri tome su (Hrvatska narodna banka, 2023):

- Već spomenuti Zakon o platnom prometu, (NN 66/2018);
- Zakon o elektroničkom novcu, (NN 64/2018, NN114/22);
- Zakon o provedbi uredbi Europske unije iz područja platnog prometa(NN 50/16, NN 16/20);
- Zakon o konačnosti namire u platnim sustavima i sustavima za namiru financijskih instrumenata, (NN 59/12, NN 44/16, NN 118/20), i drugi.

Upravljački procesi platnog sustava u domeni su upravitelja sustava, a to može biti pravna osoba koja je osnovana u Republici Hrvatskoj, odnosno (čl. 74. Zakon o platnom prometu, (NN 66/2018):

- Kreditna institucija;
- Institucija za elektronički novac;
- Mala institucija za elektronički novac;
- Institucija za platni promet;
- Mala institucija za platni promet;
- Druga pravna osoba sa sjedištem u Republici Hrvatskoj, dioničko društvo ili društvo s ograničenom odgovornošću;
- Hrvatska narodna banka i podružnica pravne osobe iz druge države sa sjedištem u Hrvatskoj.

Integriranje Hrvatske u europodručja bio je očekivani slijed europske integracije. O tome se intenzivno govori od pristupanja Europskoj uniji pa sve do samog čina integriranja.

I prije samog uvođenja eura kao jedinstvene valute plaćanja u Hrvatskoj postojale su brojne rasprave u svezi očekivanih posljedica. Argumenti su uglavnom bili pozitivni, a

o ispravnosti istih bit će moguće govoriti tek u narednim godinama članstva države europodručja.

Generalno, smatralo se, a o tome se i danas govori, kako je Hrvatska i prije integriranja bila vrlo euroizirana država. To znači da je euro bio vrlo često korištena valuta. Iako se nije primjenjivao kao valuta plaćanja u maloprodaji i veleprodaji, bio je zastupljen u slučajevima kupoprodaje imovine, a posebice u bankarskom sektoru. Naime, vrlo veliki udio štednji i danih zajmova bio je vezan upravo uz euro. Sve to ukazuje na njegovu popularnost u Hrvatskoj i prije samog usvajanja kao jedinstvene valute plaćanja.

Također, u svezi ovog čina raspravljalo se i o smanjenju rizika poslovanja, povećanju povjerenja dionika, minimiziranju i izbjegavanju troškova konverzije valuta, maksimizaciji vanjske trgovine i sličnim učincima. Isti se i očekuju u budućnosti, a od potencijalnih posljedica moguće je izdvojiti strah građana, potrebu za prilagodbom, povećanje cijena, koje je uzrokovano nizom čimbenika, a vjeruje se i djelom predmetnog.

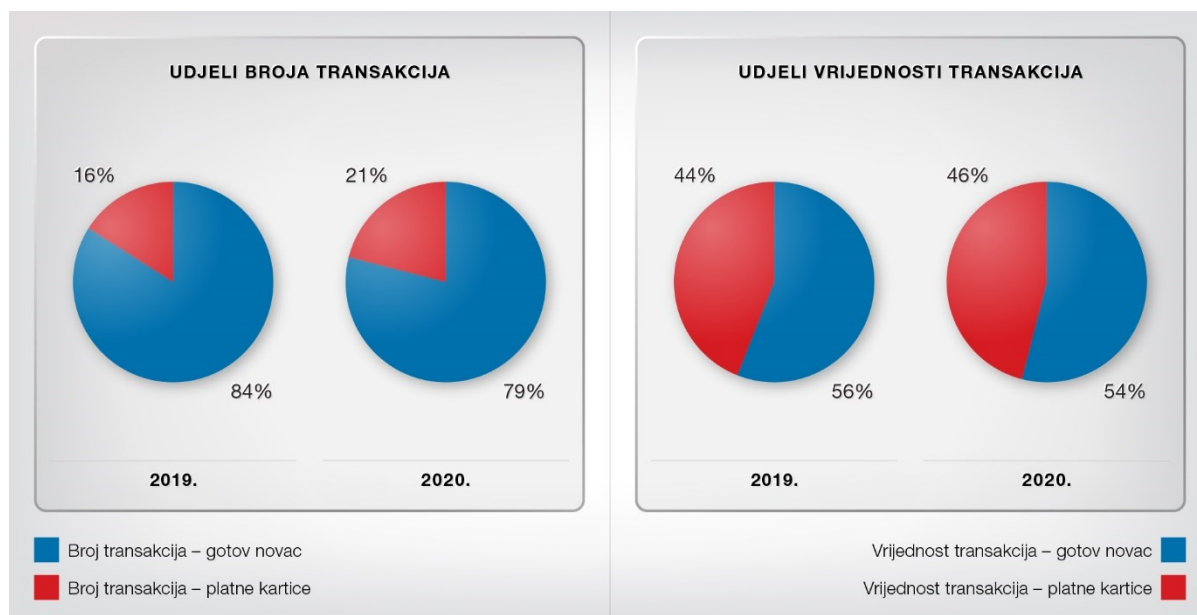
Ovo je označilo pristupanje Hrvatske europodručju, a posljedica toga je pripajanje Hrvatske narodne banke Eurosustavu. Ova je institucija time postala punopravna članica jedinstvenog nadzornog mehanizma. U sklopu nadzornih zadaća ona je danas zadužena za izdavanje odobrenja za rad bankama i procjenu stjecatelja kvalificiranih udjela u svim bankama.

Ovim činom Hrvatska narodna banka uplatila je ostatak doprinosa kapitalu Europskoj središnjoj banci i prenijela doprinos deviznim pričuvama. Ostale ugovorne strane Eurosustava iz Hrvatske danas mogu sudjelovati u operacijama Europske središnje banke na tržištu.

Tijekom proteklih godina u Hrvatskoj je zabilježen blagi trend intenziviranja značaja negotovinskih plaćanja. Razlog tome su utjecaji vanjskih čimbenika, kao i nedavna zbivanja u svezi pandemije COVID 19.

Usporedbe radi, u nastavku se daje prikaz udjela gotovinskih i negotovinskih transakcija na razini Republike Hrvatske (Slika 8.).

Slika 8. Udjeli bezgotovinskih i gotovinskih plaćanja u Hrvatskoj 2019. i 2020. godine

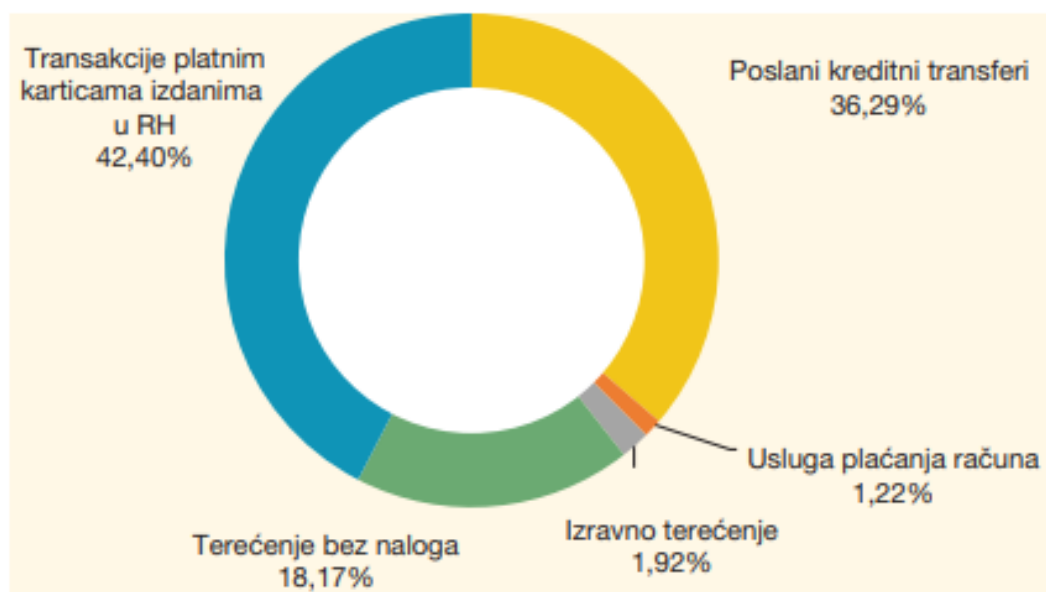

Izvor: Hrvatska narodna banka (2023.) Utjecaj pandemije Covid 19 nanavike plaćanja u Republici Hrvatskoj. Dostupno na: <https://www.hnb.hr/-/utjecaj-pandemije-covid-19-na-navike-placanja-u-rh>. Pristupljeno: 04.08.2023.

Vidljivo je kako udio transakcija vezanih uz gotovi novac daleko premašuje udio transakcija plaćenih putem platnih kartica. S gledišta vrijednosti transakcija ti udjeli gotovo su izjednačeni. To ukazuje na trend plaćanja transakcija manje vrijednosti gotovim novcem, dok se one vrijednosno veće transakcije plaćaju gotovo podjednako gotovim novcem i platnim karticama.

Hrvatska narodna banka nacionalne bezgotovinske platne transakcije definira na način kakav je prikazan u nastavku rada. Slika 9. prikazuje ujedno i njihove udjele u platnom prometu Hrvatske.

Slika 9. Struktura nacionalnih bezgotovinskih platnih transakcija prema broju izvršenih platnih transakcija 2021. godine

Izvor: Hrvatska narodna banka (2021.) *Bezgotovinske platne transakcije*. Dostupno na <https://www.hnb.hr/documents/20182/4220911/h-bpt-2021.pdf/0b25821a-2426-8c2f-c849-bf047bdb995d>. Pristupljeno: 04.08.2023.

Prema dostavljenim podacima izvještajnih obveznika tijekom 2021. godine ukupno je izvršeno 1.049,4 milijuna nacionalnih bezgotovinskih platnih transakcija u ukupnoj vrijednosti od 2.420,1 milijun kuna. U usporedbi s ukupnim brojem i vrijednosti nacionalnih bezgotovinskih platnih transakcija u 2020. godini, ukupan broj transakcija povećao se za 10%, a ukupna vrijednost za 3,7%.

Razlog opisanom trendu i povećanju veže se djelom ili uglavnom uz pojavu pandemije Covid 19. Ona je pogodila europodručje i potrošači koji su postali osjetljiviji na očuvanje zdravlja te su iz toga razloga radije birali bezgotovinsko, odnosno kartično plaćanje. Osim navedenoga, zasigurno je moguće govoriti i o promjenama preferencija potrošača u svezi plaćanja. Misli se na sve veći interes prema bezgotovinskim plaćanjima.

Iz strukture nacionalnih bezgotovinskih platnih transakcija, a prema broju izvršenih platnih transakcija u 2021. godini utvrđeno je kako se najveći udio, njih 42,4%, odnosio na transakcije platnim karticama izdanim u Hrvatskoj. Slijedile su transakcije kreditnih

transfera s udjelom od 36,29% i transakcije terećenja bez naloga s udjelom od 18,17%. Transakcije korištenjem usluge plaćanja računa i usluge izravnog terećenja sudjelovale su s udjelom od 1,22% odnosno 1,92% (Hrvatska narodna banka, 2021).

Platni sustav neke države, u ovome slučaju Hrvatske, može se razmatrati i sukladno klasifikaciji na sustave malih i velikih plaćanja. O tome je djelom već bilo riječi, no u ovome segmentu rada slijedi nešto detaljnije, čime se generaliziraju promjene u platnim sustavima Hrvatske nakon pristupanja države europodručju.

Od uvođenja eura kao jedinstvenog sredstva plaćanja u Hrvatskoj, 1. siječnja 2023. godine, plaćanja se provode u toj valuti, a sukladno SEPA standardima za kreditne transfere. To vrijedi za sva plaćanja, mala i velika. Ona se vrše u formatu datoteke pain.001, odnosno na način da se zadaju pojedinačni nalozi direktno na račune krajnjih primatelja (SEPA, 2023).

Na razini Hrvatske, a za potrebe malih plaćanja koriste se platni sustav EuroNKS (Euro Nacionalni klirinški sustav) i EuroNKSInst (brza plaćanja). Oba sustava započela su s radom uz plan migracije na SEPA. Do ulaska Hrvatske u europodručje EuroNKS je služio za obradu međubankovnih europskih plaćanja SEPA kreditnih transfera, nacionalnih i prekograničnih. Uvođenjem eura u Republiku Hrvatsku izvršena je potrebna prilagodba sustava EuroNKS za obračun SEPA izravnih terećenja (SDD), čime je omogućena migracija cjelokupnoga kunskog platnog prometa koji se obračunavao u platnom sustavu Nacionalni klirinški sustav (NKS) na sustav EuroNKS (Hrvatska narodna banka, 2023).

NKSInst, prethodnih EuroNKSInst, započeo je s radom u listopadu 2021. godine, a nakon uvođenja eura u Hrvatsku transformiran je u sustav EuroNKSInst za obračun i namiru instant platnih transakcija u eurima. Također, plaćanja se provode u okviru SEPA područja i prema SEPA standardima.

Nakon uvođenja eura kao nacionalne valute u Hrvatsku promjene je doživio i sustav velikih plaćanja. Sustav TARGET-HR infrastruktura omogućila je potpunu migraciju nekadašnjeg Hrvatskog sustava velikih plaćanja (HSVP) na platformu TARGET u eurima. Dakle, može se istaknuti da je proces uvođenja eura u Hrvatsku, to jest pristupanje države europodručju, utjecalo na migraciju platnih sustava.

nekadašnji nacionalni platni ustavi migrirali su u nove, modificirane sustave, sukladno odredbama Europske unije i načelima SEPA. Temeljno je istaknuti da se plaćanja od tog dana provode u eurima, kao jedinstvenoj valuti plaćanja.

Ono što je još važno istaknuti jest da je spomenuti događaj utjecao na monetarno, financijsko integriranje i snažnije povezivanje Hrvatske s ostalim državama europodručja. To indicira na ostale pozitivne učinke u platnim sustavima i uslugama. Može se istaknuti da su sustavi plaćanja danas vrlo transparentni, pouzdani, učinkoviti i brzi. Iskazuje ih visoka razina integriranosti ili povezanosti sudionika, koji imaju mogućnost korištenja brojnih usluga ovih sustava.

5. ZAKLJUČAK

Platni promet je vrlo kompleksna problematika i važna karika funkcioniranja ekonomskih sustava svake zemlje. Razlog tome očituje se u činjenici kako platni sustavi imaju nekoliko temeljnih funkcija koje su odgovorne za osiguranje učinkovite upotrebe novca kao sredstva plaćanja. Osim toga, oni osiguravaju provedbu bezgotovinskih platnih transakcija ili prijenos sredstava između subjekata, točnije platitelja i primatelja plaćanja.

U skladu s time, može se tvrditi kako platni sustavi zadiru i podržavaju svaku ekonomsku ili poslovnu aktivnost. Upravo to potvrđeno je predmetnim istraživanjem, a na razini Europske unije, kao nadnacionalne tvorevine.

Uzme li se u obzir navedeno, zaključuje se kako je dostizanje i održavanje uspješnog i sigurnog platnog prometa na razini svakog gospodarstva jedan od strateških ciljeva. On će dalje utjecati na niz ostalih učinaka koji se tiču ekonomskih i neekonomskih rezultata. Stabilan platni promet generira stabilnost financijskog sustava i sigurnost svih sudionika, kao i dugoročan, stabilan te konkurentan ekonomski razvoj koji generira pozitivne ekonomske i neekonomske rezultate u državi.

Platni se sustavi definiraju na niz način i to je u radu pojašnjeno. Ono što je značajno za razumijevanje načina na koji oni funkcioniraju je poznavanje onoga što ih sačinjava i na temelju čega oni funkcioniraju. Zapravo je riječ o sveukupnosti instrumenata, procedura, pravila i tehničke potpore kojom se odašilju informacije i namiru transakcije među sudionicima. Posebno je važno poznavati i formalnu podršku, odnosno ugovore i zakonodavstva, pravila i ugovorne odnose te ostale alate koji uređuju ovo područje.

Europska unija ima vrlo razvijen platni promet, a to je rezultat dugogodišnjih napora u formiranju adekvatnog regulatornog okvira i uspostavi zadovoljavajuće strukture upravljanja. Postoji veći broj direktiva i uredbi koje se donose od strane vodećih tijela Europske unije i reguliraju pojedina područja ove problematike. Osim toga, treba posebice istaknuti integritet svih dionika, misli se primarno na tijela, u upravljanju

platnim prometom i pripadajućim sustavima plaćanja. To su Eurosustav, Europska središnja banka, Komisija i ostali dionici.

Platni promet na ovome području tijekom proteklih nekoliko godina postaje sve više digitaliziran i moderniziran. U skladu s tim trendovima nastaju i nove prakse pa se predmetni regulatorni i upravljački sustav modificira i nadopunjuju. Ovi utjecaji reflektiraju se i na sve države članice, a tako i na Republiku Hrvatsku.

U Republici Hrvatskoj funkcioniranje platnog prometa uređeno je različitim zakonima, kao što su Zakon o platnom prometu, Zakon o električnom novcu, Zakon o provedbi uredbi Europske unije iz područja platnog prometa, Zakon o konačnosti namire u platnim sustavima i sustavima za namiru financijskih instrumenata, Zakon o deviznom poslovanju, te slično. Obzirom da je Hrvatska članica Europske unije i europodručja, odnosno euro je sredstvo plaćanja u ovoj državi, na njezin platni promet i platne sustave djeluje i zakonodavstvo Europske unije, točnije razni propisi i uredbe. U radu je pojašnjeno koji platni sustavi postoje i primjenjuju se u Hrvatskoj, te su istaknute promjene koje su se u njima odrazile nakon pristupanja države europodručju.

Temeljne promjene koje su u platnom prometu Hrvatske nastupile nakon ulaska u europodručje odnose se na promjenu valute u kojoj se transakcije provode, no ne treba zanemariti ni kvalitativne promjene u smislu bolje sigurnosti, jače integriranosti, veće razine povjerenja među sudionicima, posebice kada je riječ o subjektima iz drugih država europodručja i slično. Vjeruje se da će se u ovome smjeru i nastaviti razvijati platni promet, a temeljni cilj biti će jačanje transparentnosti, sigurnosti i brzine poslovanja, odnosno plaćanja.

Treba istaknuti kako je značaj eura i prije same integracije Hrvatske u europodručje bio istaknut, o čemu se raspravljalo u ovome radu. Sukladno tome, vjeruje se kako će buduće koristi biti uskoro evidentne, a posljedice sve brže minimizirane i postupno otklonjene. Najveći učinci digitalizacije i modernizacije plaćanja vidljivi su na razini malih sustava plaćanja, no nisu isključeni i kod sustava velikih plaćanja. Poseban značaj pri tome ima digitalni novac ili bezgotovinska plaćanja. Često se u ovome kontekstu rabi pojam digitalnog eura, za koji se vjeruje da bi u skorijoj budućnosti

mogao obilježiti platne sustave svih država Europske unije, primarno europodručja, ali i izvan njega.

Može se zaključiti kako nas poznavanje problematike platnog sustava zapravo uvodi i u neka srodna istraživanja poput utjecaja kripto-imovine, kripto-valuta te naposljetku digitalnih valuta poput digitalnog eura na razvoj sustava plaćanja, platnih mehanizama i općeprihvaćenih instrumenata plaćanja.

LITERATURA

Knjige:

- Filipović, I. i dr. (2017.) Platni promet. London: Pearson
- Gregurk, M., Vidaković, N. (2011.) Bankarsko poslovanje. Zagreb: RRIF plus d.o.o.
- Kokkola, T. (2010.) European Central Bank, Eurosystem. The payment system: Frankfurt Am Main
- Sturm, M. (2019.) The ECB and the Eurosystem: Institutional structure and governance. Frankfurt: European Central Bank (online)
- Vujčić, B. (2003.) Euro-Europska monetarna unija i Hrvatska. Zagreb: Masmedia

Članci:

- Goleš, D. (2011.) Platni promet i ovrhe prema novim propisima od 1. siječnja 2011. Računovodstvo, revizija i financije br. 1/11. Str. 230.-237.
- Hamdi, H. (2007.) Problemi razvoja elektroničkog novca Financijska teorija i praksa 31 (3). Str. 289.-303.
- Rankov, S. (2007.) Modeli sistema velikih plaćanja u bankarskoj praksi EU. Bankarstvo (1-2). Str. 62.-69.
- Vujeva, K. (2021.) Target neravnoteže unutar Eurosustava. Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku, Vol. 10 No. 37. Str. 23.-31.

Internet:

- Banking supervision (2023.) Bankovno pravo EU. Dostupno na: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/legalframework/ecblegal/html/in dex.hr.html>. Pristupljeno: 03.08.2023.

- Banking supervision (2023.) Jedinostveni nadzorni mehanizam. Dostupno na: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/about/thessm/html/index.hr.html>. Pristupljeno: 11.08.2023.
- Bundes bank (2023.) TARGET2 – A Single Europe for Individual Payments. Dostupno na: <https://www.bundesbank.de/resource/blob/626554/0c0b566fa31ccc7b3dc0a2a34f6cecf0/mL/target2-ein-einheitliches-europa-fuer-individualzahlungen-data.pdf>. Pristupljeno: 10.08.2023.
- Castro Margarolli, I. (2023.) AsEurope turns to cashless, what happen with cash? Dostupno na: <https://www.fintechnexus.com/as-europe-turns-cashless-what-happens-to-cash/>. Pristupljeno: 10.08.2023.
- EUR-lex, Access to European Union law (2016.) Direktiva 2009/110/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 16. rujna 2009. o osnivanju, obavljanju djelatnosti i bonitetnom nadzoru poslovanja institucija za elektronički novac te o izmjeni direktiva 2005/60/EZ i 2006/48/EZ i stavljanju izvan snage Direktive 2000/46/EZ. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/LSU/?uri=celex:32009L0110>, pristupljeno 12.lipanj 2023.
- ECB (2023.) *Payment statistics: 2021*. Dostupno na: <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/stats/paysec/html/ecb.pis2021~956efe1ee6.en.html>. Pristupljeno: 24.07.2023.
- EUR-lex, Access to European Union law (2014.) Uredba Europske središnje banke (EU) br. 795/2014 od 3. srpnja 2014. o nadzornim zahtjevima za sistemski važne platne sustave (ESB/2014/28). Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0795&qid=1691749736083>. Pristupljeno: 11.08.2023.
- EUR-lex, Access to European Union law (2015.) Direktiva (EU) 2015/2366 Europskog parlamenta i Vijeća od 25. studenoga 2015. o platnim uslugama na unutarnjem tržištu, o izmjeni direktiva 2002/65/EZ, 2009/110/EZ i 2013/36/EU te Uredbe (EU) br. 1093/2010 i o stavljanju izvan snage Direktive 2007/64/EZ (Tekst značajan za EGP). Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32015L2366>. Pristupljeno: 06.08.2023.

- EUR-lex, Access to European Union law (2021.) Uredba (EU) 2021/1230 Europskog parlamenta i Vijeća od 14. srpnja 2021. o prekograničnim plaćanjima u Uniji. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R1230&from=IT>. Pristupljeno: 05.08.2023.
- Euro (2023.) Što će nakon uvođenja eura raditi HNB? Dostupno na: <https://euro.hr/faq/sto-ce-nakon-uvodenja-eura-raditi-hnb/>. Pristupljeno: 07.08.2023.
- Europa (2023.) Digital strategy. Dostupno na: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/hr/policies/desi>. Pristupljeno: 06.08.2023.
- European Central Bank (2016.) Revised oversight framework for retail payment systems. Dostupno na: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/revisedoversightframeworkretailpaymentsystems201602.en.pdf>. Pristupljeno: 07.09.2023.
- European Central Bank (2023.) How words guide markets: measuring monetary policy communication. Dostupno na: <https://www.ecb.europa.eu/press/blog/date/2023/html/ecb.blog230809~f101598a82.en.html>. Pristupljeno: 01.08.2023.
- European union (2023.) Europsko nadzorno tijelo za bankarstvo-EBA. Dostupno na: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-banking-authority-eba_hr. Pristupljeno: 03.08.2023.
- Europska komisija (2020.) Komunikacija Komisije Europskom Parlamentu, Vijeću i Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0592&from=EN>. Pristupljeno: 11.08.2023.
- Europska središnja banka (2016.) Što je TARGET2? Dostupno na: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/tell-me/html/target2.hr.html>. Pristupljeno: 10.08.2023.
- Europska središnja banka (2023.) Hrvatska je uvela euro. Dostupno na: <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2023/html/ecb.pr230101~2046d0fd6f.hr.html>. Pristupljeno: 06.07.2023.

- Europski Parlament (2023.) Oblikovanje digitalne transformacije: objašnjenje strategije EU-a. Dostupno na: <https://www.europarl.europa.eu/news/hr/headlines/society/20210414STOO2010/oblikovanje-digitalne-transformacije-objasnjenje-strategije-eu-a>.
Pristupljeno: 09.08.2023.
- FINA (2023.) EuroNKSInst. Dostupno na: <https://www.fina.hr/nks-inst>.
Pristupljeno: 07.08.2023.
- HNB (2023.) SEPA. Dostupno na: <https://www.hnb.hr/temeljne-funkcije/platni-promet/sepa,pogledano>.
Pristupljeno: 10.08.2023.
- Hrvatska narodna banka (2021.) Bezgotovinske platne transakcije. Dostupno na: <https://www.hnb.hr/documents/20182/4220911/h-bpt-2021.pdf/0b25821a-2426-8c2f-c849-bf047bdb995d>.
Pristupljeno: 04.08.2023.
- Hrvatska narodna banka (2023.) Bankovna Unija. Dostupno na: <https://www.hnb.hr/-/sto-je-bankovna-unija->.
Pristupljeno: 01.08.2023.
- Hrvatska narodna banka (2023.) EuroNKS. Dostupno na: <https://www.hnb.hr/temeljne-funkcije/platni-promet/platni-sustavi/euronks>.
Pristupljeno. 06.08.2023.
- Hrvatska narodna banka (2023.) EuroNKSInst. Dostupno na: <https://www.hnb.hr/temeljne-funkcije/platni-promet/platni-sustavi/euronksinst>.
Pristupljeno: 06.08.2023.
- Hrvatska narodna banka (2023.) O platnom prometu. Dostupno na: <https://www.hnb.hr/temeljne-funkcije/platni-promet/o-platnom-prometu>.
Pristupljeno: 06.08.2023.
- Hrvatska narodna banka (2023.) TARGET-HR. Dostupno na: <https://www.hnb.hr/temeljne-funkcije/platni-promet/platni-sustavi/target-hr>.
Pristupljeno: 06.08.2023.
- Hrvatska narodna banka (2023.) Uloga HNB-a. Dostupno na: <https://www.hnb.hr/temeljne-funkcije/platni-promet/o-platnom-prometu/uloga-hnb-a>.
Pristupljeno: 06.08.2023.
- Hrvatska narodna banka (2023.) Utjecaj pandemije Covid 19 nanavike plaćanja u Republici Hrvatskoj. Dostupno na: <https://www.hnb.hr/-/utjecaj-pandemije-covid-19-na-navike-placanja-u-rh>.
Pristupljeno: 04.07.2023.

- Moj bankar (2020.) Što je debitna kartica i kako je različita od kreditne karice? Dostupno na: <https://www.moj-bankar.hr/Vijesti/%C5%A0to-je-debitna-kartica-i-kako-je-razlicita-od-kreditne-kartice>. Pristupljeno: 10.08.2023.
- Pilić (2021.) Hrvatski Electrocoin otkriva kako su ih proizvođači za kriptovalute doveli do 330 milijuna kuna godišnjeg prometa. Dostupno na: <https://www.netokracija.com/electrocoin-bitcoin-rast-godisnji-promet-fast-50-173802>, pogledano 05.07.2023
- SEPA (2023.) Uputa za korisnike. Dostupno na: <https://www.sepa.hr/upute-za-korisnike/>. Pristupljeno: 10.08.2023.
- Sržić, Z. (2023.) Što je transakcijski sustav TARGET-HR kojim upravlja HNB (Hrvatska narodna banka)? Dostupno na: <https://znatko.com/32834/transakcijski-sustav-target-kojim-upravlja-hrvatska-narodna>. Pristupljeno: 07.08.2023.
- Statista (2023.) Number of e-money purchase transactions in the European Union from 2000 to 2021(in millions). Dostupno na: <https://www.statista.com/statistics/443399/electronic-money-payment-in-european-union/>. Pristupljeno: 07.09.2023.
- Struna, Hrvatsko strukovno nazivlje (2023.) Eurosustav. Dostupno na: <http://struna.ihj.hr/naziv/eurosustav/18768/>. Pristupljeno: 01.08.2023.
- Republika Hrvatska, Ministarstvo financija (2018.) Prijedlog Zakona o elektroničkom novcu. Dostupno na: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Sjednice/2018/02%20velja%C4%8Da/78%20sjednica%20VRH//78%20-%204.pdf>. Pristupljeno: 03.08.2023
- Zakon o bankama, Narodne novine (NN 84/2002). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_07_84_1388.html. Pristupljeno: 07.08.2023.
- Zakon o deviznom poslovanju, Narodne novine (NN 96/03, 140/05, 132/06, 150/08, 92/09, 133/09, 153/09, 145/10, 76/13). Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/77/Zakon-o-deviznom-poslovanju>. Pristupljeno: 07.08.2023.

- Zakon o elektroničkom novcu, Narodne novine (NN 139/10). Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/426/Zakon-o-elektroni%C4%8Dkom-novcu>.
Pristupljeno: 07.08.2023.
- Zakon o Financijskoj agenciji, Narodne novine (NN 117/2001.). Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/1065/Zakon-o-Financijskoj-agenciji>.
Pristupljeno: 07.08.2023.
- Zakon o konačnosti namire u platnim sustavima i sustavima za namiru financijskih instrumenata, Narodne novine (NN 59/12 i 44/16). Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/529/Zakon-o-kona%C4%8Dnosti-namire-u-platnim-sustavima-i-sustavima-za-namiru-financijskih-instrumenata>. Pristupljeno: 07.08.2023.
- Zakon o platnom prometu, Narodne novine (NN 133/2009. i 136/2012.). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_07_66_1330.html. Pristupljeno: 07.08.2023.
- Zakon o provedbi uredbi Europske unije iz područja platnog prometa, Narodne novine (NN 05/16). Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/589/Zakon-o-provedbi-uredbi-Europske-unije-iz-podru%C4%8Dja-platnog-prometa>. Pristupljeno: 07.08.2023.

POPIS SLIKA

Slika 1. Indeks digitalnog gospodarstva.....	13
Slika 2. Pristupi digitalizaciji na različitim razinama: "House of payments"	16
Slika 3. Vizija Komisije u svezi sustava malih plaćanja vrijednosti u Eu u periodu od 2018. do 2022. godine	21
Slika 4. Ciljevi TARGET sustava	27
Slika 5. Funkcioniranje TARGET2 sustava.....	29
Slika 6. Funkcije Eurosustava.....	35
Slika 7. TARGET-HR i T2 servis.....	53
Slika 8. Udjeli bezgotovinskih i gotovinskih plaćanja u Hrvatskoj 2019. i 2020. godine	60
Slika 9. Struktura nacionalnih bezgotovinskih platnih transakcija prema broju izvršenih platnih transakcija 2021. godine	61

POPIS TABLICA

Tablica 1. Kategorija pružatelja platnih usluga	40
---	----

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Korištenje bezgotovinskih platnih instrumenata u europodručju.....	8
Grafikon 2. Vrijednost transakcija u Europskoj uniji posredstvom elektroničkog novca 2000.-2021. godine (u mil. EUR)	14
Grafikon 3. Korištenje glavnih platnih usluga u europodručju u periodu od 2001. do 2023. godine izraženih u milijardama transakcija	19
Grafikon 4 Ostvaren promet u TARGET sustavu (u eur)	31
Grafikon 5. RTGS plaćanja.....	32
Grafikon 6. Ukupni promet u sustavu T2S DCA u 2022. godini	33

SAŽETAK

Osiguranje stabilnog platnog sustava cilj je svakog gospodarstva jer o tome ovisi čitav niz ostalih ekonomskih i neekonomskih učinaka. Upravo zbog toga, Europska unija kao nadnacionalna tvorevina ulaže iznimne napore u razvoj i osnaživanje svojih platnih sustava koji prate suvremene potrebe, tržišne zahtjeve, mogućnosti i međunarodne trendove.

Formiranje platnog prometa Europske unije tijekom povijesti provodilo se u nekoliko faza. Ključni događaji nastupaju od prošlog stoljeća, a traju sve do danas. Osnovne promjene vezane su uz usvajanje eura kao jedinstvene valute plaćanja, digitalizaciju platnog prometa, te modernizaciju i otpornost na vanjske čimbenike.

Platni sustav Europske unije vrlo je razvijen, a rezultat je to angažmana vodećih dionika i kontinuirano revidiranja ovog sustava. Kao rezultat Europska unija je stabilno gospodarstvo i konkurentan ekonomski sustav. Vidljiv je poseban napredak u praćenju suvremenih potreba i trendova, što rezultira sve više digitaliziranim platnim prometom, čiji se daljnji razvoj očekuje i u narednim razdobljima.

Ključne riječi: platni promet, platni sustavi, euro, Europska unija, Republika Hrvatska.

SUMMARY

The payment system is one of the key systems that has influence to the general economic system of some country, its functioning and results. Ensuring a stable payment system is the one of main goals of every economy. That cause to a whole series of other economic and non-economic effects. European Union, as a supranational entity, invests exceptional efforts in the development and strengthening of its payment systems. It follows contemporary needs, market demands, opportunities and international trends.

The formation of the European Union payment system was carried out in several stages throughout history. Key events that have been taking important place in this evolution begins in the last century and continue to this day. The basic changes are related to the adoption of the euro as a single payment currency, digitalization of payment transactions, and modernization and resistance to external factors.

The European Union payment system is very developed. It is the result of the leading stakeholders engagement and its continuous revision. Due that, European Union today is a stable economy and a competitive economic system. A special progress is visible in monitoring contemporary needs and trends, which results in an increasingly digitized payment transaction. It is believed that its further development will continue in the future time.

Keywords: payment transactions, payment systems, euro, European Union, Republic of Croatia.